

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för Arkeologi och antikens historia

LUX, Lunds universitet

Box 192, 221 00 Lund

Vikingatida kontakter mellan Gotland och Finland

-utifrån de finska runda ormspännen som påträffats på Gotland

Thomazine Forsander Johansson

ARKH04

Kandidatuppsats, 15 hp

HT 2019

Handledare: Ingrid Gustin

Abstract

The importance of the historical contacts between mainland Finland and the island of Gotland has long been overlooked. The purpose of this analysis is therefore to focus on the contacts between these two areas during a period when cultural and material exchange was of utmost importance, the Viking Age.

A common jewellery type used by the Finnish women during the whole Viking Age period were the convex round brooches (in Swedish called ormspännen). 14 of these brooches have been found on Gotland, mainly as stray finds. By using the already established typological and chronological sequence over the brooches, we can determine how and if the intensity in contacts changed over time during the Viking Age. Furthermore, by looking at the distribution of the brooches on Gotland, we can establish where the concentration of brooches is at its highest and what this says about where the brooches most likely have entered Gotland. Finally, by looking at the surrounding contexts where the brooches have been found, we may learn something about the Gotlandic wearers of the brooches.

After the completed analysis, we can see that the contacts between Gotland and Finland have remained strong during the entire Viking Age period through a thriving exchange network between the areas, with an increase in intensity after 950. We can also see that several brooches are found around Visby, which further shows that the port at Visby must have been important already during the Viking Age. Finally, the contextual analysis of the two female graves where brooches have been found, tells us that some of the brooches found on Gotland might be a sign of Finnish migration, or a sign that the original usage of the brooches have transcended borders. In conclusion the importance of contacts between Finland and Gotland during the Viking Age should not be overlooked, and we need to continue exploring this network and other finds related to it, to understand the complexity of it.

Keywords: Viking Age, Gotland, Finland, Contacts, Exchange, Typology, Finnish convex round brooches.

Innehållsförteckning

1. Inledning och bakgrund	4
<i>1.1 Syfte och frågeställningar</i>	5
<i>1.2 Avgränsningar</i>	5
<i>1.3 Forskningshistoria</i>	6
<i>1.4 Teoretiska perspektiv</i>	9
<i>1.4.1 Typologi och relativ datering</i>	9
<i>1.4.2 Handel och utbyte</i>	10
<i>1.5 Material och metoder</i>	11
<i>1.5.1 Material</i>	11
<i>1.5.2 Metoder</i>	17
<i>1.6 Källkritik</i>	18
2. Analys och resultat	19
<i>2.1 Antalet spännen</i>	19
<i>2.2 Datering</i>	22
<i>2.3 Spridning</i>	27
<i>2.4 Fyndkontexter</i>	31
<i>2.4.1 Vad säger fyndkontexten i Västerhejde?</i>	31
<i>2.4.2 Vad säger fyndkontexten i Fole?</i>	33
<i>2.4.3 Vad säger fyndkontexten i Sjonhem?</i>	34
3. Diskussion	35
<i>3.1 Datering</i>	35
<i>3.2 Spridning</i>	37
<i>3.3 Fyndkontexter</i>	39
<i>3.4 Kritiskvärdering</i>	41
4. Slutsatser	41
5. Sammanfattning	43
6. Litteratur- och källförteckning	45
7. Bildhänvisning	48
8. Bilaga	49

Förord

Jag vill rikta mitt varmaste tack till min handledare Ingrid Gustin som inspirerat mig med givande diskussioner och värdefulla kommentarer. Jag vill även tacka Mats Roslund för hans bidrag som hjälpte mig att nyansera diskussionen om kontakterna mellan Gotland och Finland. Slutligen vill jag tacka Elisabet Forsander som har varit ett stort stöd genom hela skrivandeprocessen.

1. Inledning och bakgrund

På senare år har de historiska kontakterna mellan Sverige och Finland fått en allt mer framträdande roll inom den arkeologiska forskningen. Tidigare har det främst varit finländska arkeologer som uppmärksammat kontaktnätet västerut. Men på senare år har interaktioner mellan Mälardalsområdet med Birka i centrum och Finland väckt stort intresse, även hos svenska arkeologer. Interaktionerna mellan svearna i Mälardalsområdet med sydvästra Finland bidrog till viktiga kulturella utbyten mellan områdena (Gustin 2017; Roslund 2017). Men kontaktnätet mellan väst och öst var inte begränsat till enbart Mälardalsområdet.

I det rika arkeologiska fyndmaterialet från Gotland finns bevis på att även här var kontakterna mellan områdena starka, då föremål med ursprung i Finland uppkommer frekvent i de gotländska fyndkontexterna. Förvånansvärt nog har dessa kontakter fått ytterst lite utrymme inom arkeologisk- och historisk forskning.

En speciell artefaktgrupp inom detta rika fyndmaterial är de finska runda ormspännena i brons, daterade till perioden ca. 800–1050 e.Kr. På Gotland har det hittats fjorton spännen av denna typ. Det är den största mängden av spännen som hittats utanför Finland där det finns över trehundra (Lehtosalo-Hilander 1982; Thunmark-Nylén 2006).

Hur föremålen har hamnat på Gotland är svårt att avgöra utifrån enbart artefakterna. Få spännen är hittade i belagda gravkontexter. Flertalet av dem är lösfynd, och för några av dem finns inte en specifik fyndplats dokumenterad. Men trots vaga fyndkontexter är de runda ormspännena ett material av värde att använda i studiet av Gotlands vikingatida kontakter med Finland, dels på grund av deras relativt stora antal om man jämför med andra platser i Sverige. Dels på grund av att det redan finns en etablerad typologi över spännena som bidrar till att vi kan utläsa något om de vikingatida kommunikationerna över tid mellan Gotland och Finland.

Kontakter är ett centralt begrepp som i denna undersökning används som en generell benämning på interaktionerna mellan Gotland och Finland. De innefattar handel, gåvogivning, migration och andra typer av utbyte som styr hur artefakterna rör sig. Olika former av utbyte kommer diskuteras närmare för att öka förståelsen för hur spännena kan ha hamnat på Gotland och vad detta innebär, tillsammans med ytterligare teoretiska perspektiv som berör vikten av typologiska sekvenser för relativa dateringar.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med den här undersökningen är att belysa de vikingatida kontakterna mellan det finska fastlandet och Gotland. För att påvisa dessa kontakter används en artefaktgrupp som kopplar samman de båda områdena, de finska runda ormspännena i brons. Denna artefaktgrupp har valts då tidigare undersökningar med spännena i fokus har bekräftat dess finska ursprung (MacGregor 1997, s. 34). Således är ormspännena som hittats utanför Finland alltid ett bevis på kontakter, vare sig de är direkta kontakter eller indirekta sådana. En utförlig typologi över spännena har även gjorts av arkeologen Hjalmar Appelgren under sent 1800-tal. Denna typologi i samband med efterföljande undersökningar av spännena som främst är hittade i finska gravar, har möjliggjort en datering av spännenas utvecklingsfaser. Denna dateringsram och spännenas fyndkontexter, samt deras geografiska spridning på Gotland ligger till grund för undersökningen och kommer att användas för att belysa hur kontakterna mellan områdena såg ut under vikingatiden.

Tre huvudfrågor kommer att behandlas:

1. Utifrån de gotländska spännenas relativa datering, kan vi utläsa något om hur de vikingatida kontakterna mellan Gotland och Finland har sett ut över tid?
2. Vad kan vi utläsa utifrån de finska ormspännenas spridningsmönster på Gotland?
3. Vilken information om bärarna ger de separata fyndkontexterna?

1.2 Avgränsningar

På grund av undersökningens omfattning har avgränsningar av materialet varit nödvändiga för att innehållet inte skulle anta en allt för generell karaktär.

Kontakter mellan svearna i Mälardalsområdet och sydvästra Finland är belagda sedan neolitikum. Interaktioner och kulturella utbyten mellan områdena har således förekommit under flera årtusenden (Gustin 2017, s. 206). Därmed bör en avgränsning göras gällande vilken tidsperiod som är i fokus. Valet av vikingatiden, ca. 800–1050 e.Kr., för studiet av kontakterna är ett medvetet val gjort av två anledningar. Den första anledningen är att den artefaktgrupp jag har valt för att belysa kontakterna mellan Gotland och Finland producerades

mellan ca. 800–1050 (Lehtosalo-Hilander 1982, s.100). Detta innebär att produktionen spänner över hela vikingatiden. Distributionen av spännena på Gotland under århundradena som berörs ger därför en bra indikation på hur kontakterna sett ut i intensitet. Den andra anledningen till valet av vikingatiden som period är att andra undersökningar och artiklar rörande Sveriges och då framförallt Mälardalens kontakter med Finland samt Gotlands kontakter med Baltikum har fokuserats kring yngre järnålder/vikingatid (Gunnarsson 2013; Gustin 2017; Roslund 2017). Detta innebär att jämförelser lättare kan göras med tidigare undersökningar om samma tidsperiod används för analys.

Valet av de finska runda ormspännena som utgångspunkt för att belysa de vikingatida kontakterna mellan Gotland och Finland har skett av en rad olika anledningar. Tidigare undersökningar som gjorts i Mälardalsområdet med fokus på att identifiera finsk närvaro i den materiella kulturen har använt flera olika artefakttyper för att belysa frågan. I synnerhet finsk keramik och ringspännen med facetterade och piggade ändknoppar har varit viktiga för analys. Men även olika typer av smycken såsom till exempel de runda ormspännena och andra hängsmycken samt eldstål har använts för att belysa kontakterna över tid (Gustin 2017, s. 216–223; Roslund 2017, s. 181–188). När det kommer till Gotland är det främst tack vare det stora antalet fynd av de runda ormspännen som gjorts på ön samt den redan etablerade typologiska sammanställningen över spännena, som gör att artefaktgruppen kan analyseras. Genom att undersöka hur många spännen det finns av varje typologisk utvecklingsfas kan en relativ datering utläsas från materialet för att belysa de vikingatida kontakterna mellan Gotland och Finland över tid. Dessutom gör undersökningens omfattning att det inte är möjligt att analysera mer än en artefaktgrupp. Vidare forskning på andra finska artefaktgrupper funna på Gotland kan i framtiden ge en kompletterande bild av resultatet av denna undersökning.

1.3 Forskningshistoria

Tidigare forskning som rör de vikingatida kontakterna mellan regioner i dagens Sverige och Finland har främst lagt fokus på att belysa kontakterna mellan Mälardalsområdet och det finska fastlandet samt de närbelägna Östersjöregionerna.

I antologin *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication* skriver historiska arkeologen Ingrid Gustin i sin artikel

''Contacts, Identity, and Hybridity: Objects from South-western Finland in the Birka graves'' om just denna typ av kontakter mellan Mälardalen och Finland. Hon använder sig av artefakter med finsk anknytning funna i Birkas gravar för att belysa intensiteten av kontakterna över tid mellan områdena och vad man kan dra för slutsatser av detta. Gustin har även undersökt vad de finska artefakterna i kombination med resterande gravmaterial säger om de gravlagda personernas identitet och grupptillhörighet för att visa på en möjlig utveckling mot en vikingatida urban identitet. I sin undersökning kommer hon fram till att Birkas kvinnliga och manliga elit var del av ett nätverk som hade direkta eller indirekta kontakter med grupper i Finland. Detta nätverk öppnade i förlängningen även upp dörrar till kontakter med ytterligare grupper från öst (Gustin 2017, s. 245–247).

I samma antologi skriver historiska arkeologen Mats Roslund i sin artikel ''Bringing 'the Periphery' into Focus: Social Interaction between Baltic Finns and the Svear in the Viking Age and Crusade Period (c. 800–1200)'' om just detta östliga nätverk som innefattar regionerna kring Östersjön. Roslund belyser kontakterna med hjälp av det omfattande artefaktmaterial med finsk proveniens som påträffats i hela Mälardalsområdet, specifikt Sigtuna, med ett särskilt fokus på keramiken. De utvalda artefakterna analyseras sedan närmare för att visa på ett interregionalt utbyte med området som benämns som Egentliga Finland (Roslund 2017).

När det kommer till de historiska kontakterna mellan Gotland och Finland är det däremot svårare att finna relevanta källor som talar om hur områdena interagerat med varandra under tidsperioden som berörs, 800 till 1050.

Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander är den arkeologiska forskare som lagt störst vikt vid att framhålla de historiska kontakterna mellan Gotland och Finland. I boken *Gutar och vikingar* skriver hon i sin artikel ''Gutarnas förbindelser med Finland'' om hur de finska förutsättningarna under vikingatiden skapade ett relativt jämlikt samhälle utan en stark samhällsorganisation eller hövdingar. Som konsekvens av detta består inte det finländska gravmaterialet under perioden av lyxvaror. Däremot är imponerande vapen som svärd och spjutspetsar nedlagda i gravarna. Enligt Lehtosalo-Hilander är det dessa vapen man ska studera för att se vem finnarna bedrev handel med och mycket pekar på att det är Gotland som har varit mellanhanden i vapenexporten till Finland (Lehtosalo-Hilander 1983, s. 289f). När det sedan kommer till vilka varor som gutarna fick i utbyte för vapenexporten pekar Lehtosalo-Hilander bland annat på de finska runda ormspännena i brons, ett kvinnligt

statussmykke i Finland som säkerligen hade stort värde även i sin nya kulturella kontext på Gotland (Lehtosalo-Hilander 1983, s. 303f).

I boken *Spillingsskatten – Gotland i vikingatidens världshandel*, skriver medeltidsarkeologen Gun Westholm om ”Gotland och omvärlden” där hon bland annat tar upp vikingatidens kontakter i Östersjöområdet. Här tar Westholm kortfattat upp Gotlands kontakter med Finland. I likhet med Lehtosalo-Hilander tar även hon upp den förmodade gotländska exporten av västeuropeiska praktvapen till finnarna, en export som kulminerade under sen vikingatid. Hon lyfter fram att gemensamma smyckeformer i Ostbaltikum, Finland och Gotland, som exempelvis hästskoformade ringspännen och de runda ormspännen, pekar på kontakter områdena emellan. Men Westholm anser att de runda spännena troligen har hämtats till Gotland som råmaterial för nedsmältning (Westholm 2008, s. 118f).

De finska runda ormspännen i brons som både Lehtosalo-Hilander och Westholm hänvisar till när det rör de interregionala kontakterna mellan Finland och Gotland, har sammanställts typologiskt av den finländske arkeologen Hjalmar Appelgren 1897 i publikationen *Finskt Museum*. Appelgrens typologi över ormspännen används fortfarande när man diskuterar artefaktgruppen, både i Sverige och i Finland, av till exempel Lehtosalo-Hilander. Dock har hon reviderat den något efter nya dateringsförslag (Appelgren 1897; Lehtosalo-Hilander 1982).

År 1930 publicerade Erik Floderus artikeln ”Finländska runda ormspännen funna i Sverige”, också den publicerad i *Finskt Museum*. Som titeln antyder är syftet med Floderus artikel att utifrån Appelgrens typologiska uppställningar över de finska runda ormspännen, göra en sammanställning över hur många spännen som hittats i svenska fyndkontexter, vilken utvecklingstyp spännena tillhör, och var man har hittat dem (Floderus 1930). Denna undersökning har utgått delvis från ID-nummer som Floderus presenterat över ett antal ormspännen funna på Gotland.

När det kommer till ormspännen funna specifikt på Gotland har arkeologen Lena Thunmark-Nylén gjort den första och enda redogörelsen av detta som en del i serien *Die Wikingerzeit Gotlands* där hon skriver att det ska finnas fjorton finska runda spännen. Sju av dessa spännen presenterar Thunmark-Nylén med bild och ID-nummer, men flertalet nämns inte närmare än genom en kort översikt av spännenas samlade typologiska indelning utan vare sig fyndplats eller ID-nummer (Thunmark-Nylén 2006, s. 88f). Föreliggande undersökning utgick därför från att det fanns totalt fjorton spännen vilka jag försökte kartlägga utifrån skilda källor.

1.4 Teoretiska perspektiv

Som tidigare nämnt används i den här undersökningen en specifik artefaktgrupp, de finska runda ormspännena i brons, som redskap för att undersöka hur kontakterna mellan Gotland och Finland såg ut under vikingatiden. Genom att studera hur artefaktgruppen rör sig mellan regionerna; när de första exemplaren påträffas på Gotland; när distribution var som störst och när det materiella utbytet avtar, kan vi som en konsekvens av detta utläsa något om hur kontakterna mellan de två områdena utvecklades över tid.

1.4.1 Typologi och relativ datering

Att ordna saker i sekvenser är många gånger användbart inom den arkeologiska forskningen. Ett exempel på detta är när man ordnar lagerföljder i en stratigrafisk utgrävning eller när man ordnar artefakter efter *typologiska sekvenser*. Båda dessa exempel leder i förlängningen till *relativa dateringar* för fyndkontexterna respektive artefakterna (Renfrew & Bahn 2008, s. 122).

Typologiska sekvenser är i grund och botten ett sätt att genom logiska analyser skapa en kronologi av en artefaktgrupp eller ett material, uppbyggt på relativa dateringar. Olika typer av artefakter har olika kännetecken. Det kan vara till exempel material, form på artefakten eller dekor. Om två eller flera artefakter delar samma attribut säger man att de är av samma typ. En typologi byggs sedan upp genom att gruppera artefakter i sådana typer (Renfrew & Bahn 2008, s. 124).

Man kan utveckla detta ett steg längre genom att säga att det finns två sätt att placera artefakter i typologiska sekvenser. Det första är att titta på varje artefakts enskilda stil och genom analyser av stildragen i relation till tidsperiod, plats och samhälle ordna in artefakterna utifrån detta i en typologisk sekvens. Det andra alternativet är att se på *förändringar* i artefaktens formspråk eller ornamentik för att hitta likheter i materialet som för dem samman. Detta sätt att göra en typologisk uppställning är starkt präglad av evolutionsteorin och grundar sig i att förändringar sker långsamt och succesivt, vilket gör att det går att se i materialet vilka typer som logiskt följer efter varandra (Renfrew & Bahn 2008, s. 124–125).

Däremot är det sällan dateringar av ett artefaktmaterial kan ske genom att enbart använda sig av typologiska metoder. Att upprätta en kronologisk sekvens enbart genom typologi är nästintill omöjligt. Detta innebär således att typologi vanligen kombineras med andra

dateringsmetoder. Ofta måste man sätta typologi i relation till den fullständiga kontexten som analyseras för att en datering av materialet ska kunna genomföras (Gräslund 1996, s. 61).

När det kommer till de finska runda ormspännena har som tidigare nämnts Hjalmar Appelgren gjort en typologisk sekvens över dem som fortfarande gäller än idag. Han har främst använt sig utav metoden att se på hur artefakternas formspråk gradvis förändras över tid, med stöd av dateringar på resterande fynd i samma kontext, i skapandet av sin typologiska uppställning (Appelgren 1897).

1.4.2 Handel och utbyte

Ett av de mer centrala begreppen i den här undersökningen är *kontakter*. Eftersom det är svårt att avgöra naturen av kommunikationerna mellan Gotland och Finland under vikingatiden och huruvida spännena förflyttats med hjälp av indirekta eller direkta kontakter, är det fördelaktigt att bredda definitionen av det materiella utbytet.

När man talar om kontakter mellan två platser ur ett historiskt perspektiv går detta ofta hand i hand med ett annat centralt begrepp inom arkeologin, nämligen *utbyte*. Utbyte är ett komplext begrepp. Det kan betyda allt från ett materiellt utbyte i form av råmaterial eller olika färdigtillverkade produkter, till ett utbyte av icke-materiell karaktär. Detta inkluderar exempelvis spridning av idéer och information vilket förmodligen är den viktigaste formen av utbyte. Svårigheterna med att försöka identifiera ett kontaktnätverk där någon form av utbyte sker mellan två olika platser är att det arkeologiska materialet ofta inte är tillräckligt omfattande för att kompensera för avsaknaden av skriftliga källor som beskriver naturen av kontakterna. Flertalet föremål som cirkulerade i detta utbytesnätverk har dessutom troligtvis varit av sådan karaktär att de inte bevarats i det arkeologiska materialet (Renfrew & Bahn 2008, s. 357; s. 384).

Det arkeologiska materialet som används i utbytet är alltså nyckeln till förståelsen av hur kontakterna har sett ut mellan två punkter. Detta hör nära samman med distributionsstudier. Hur artefakterna rör sig, om det är via handel, ömsesidigt utbyte, migration eller något helt annat, avspeglar sig i fyndspridningen (Renfrew & Bahn 2008, s. 374).

Utöver distributionen av artefakter är det även av vikt att notera att artefakter av olika karaktär har skilda "sfärer" för utbyte beroende på om det är prestigeföremål eller vardagsföremål som ingått i transaktionen, där olika vikt lagts vid föremålen som ingick i utbytet (Renfrew & Bahn 2008, s. 364). Men föremål av olika karaktär berör inte enbart prestige/vardagsföremål,

utan även föremål av exempelvis kvinnlig/manlig karaktär samt föremål av en sakral/profan karaktär bidrar till att ge oss en bild av hur interaktioner mellan skilda områden har sett ut. Bredden på föremål av skilda typer är således av största vikt att ha med i analysen för att skapa en fullständig bild av kontaktnätets art (Roslund 2019).

Under vikingatiden kunde de interregionala kontakterna se ut på olika sätt. I boken *Kaupang: The Viking Town*, har Dagfinn Skre och Frans Arne-Stylegar framhållit att handelscentrum växte fram från 700-talet och framåt. Under hela vikingatiden växte betydelsen av handel och utbyte, både inom Skandinavien, men även i norra Europa som helhet. Det arkeologiska materialet har även visat en ökning av standardiserade produkter för försäljning (Skre & Stylegar 2004, s. 54f).

I *Medeltidens födelse* har även Axel Christophersen skrivit i sin artikel ”Kjøpe, selge, bytte, gi – Vareutveksling og byoppkomst i Norge ca 800-1100: En modell”, om just olika former av utbyte under vikingatiden. Han beskriver handelns strukturella element som komplexa och framhåller att den vilar på omfördelning, ömsesidighet och utbytesrelationer. Han lyfter även fram handeln som flerfunktionell, både genom att ha karaktär av en intern urban ekonomi med fri handel. Men också genom att handeln har en sociopolitisk funktion där eliten använde utbyte som ett sätt att både höja sin egen status men också att skapa nya allianser. Christophersen talar dessutom om vikten av gåvogivning under vikingatiden som ett socialt och ytterst genomtänkt fenomen där varor och tjänster såg till att upprätthålla vänskapsrelationer och allianser, ett socialt och politiskt spel (Christophersen 1989, s. 127, 137).

För den här undersökningen är det främst ömsesidiga utbyten i syfte av att upprätthålla allianser samt införsel genom migration som är intressanta. Men även handel och andra former av varuutbyten är tänkbara.

1.5 Material och metoder

1.5.1 Material

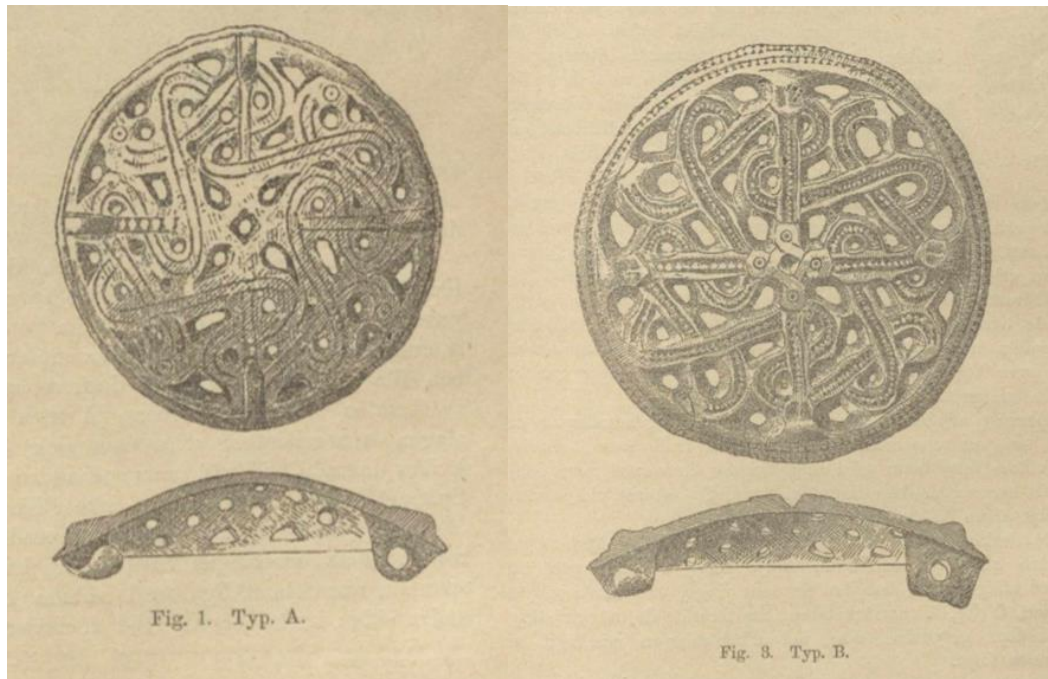
De runda ormspännena i brons, med ursprung i Finland, är en spännestyp som förekommer sporadiskt i svenska vikingatida fyndkontexter. I sin finska ursprungskontext var de runda spännena vanligt förekommande i det vikingatida kvinnomodet. De finska kvinnorna bar två

av dessa runda spännbucklor, en på var axel, som hjälpte till att hålla upp kjolen (Lehtosaloinen 1983, s. 300f).

Olika källor har olika benämningar för spännena. Äldre svenska källor använder sig ofta av benämningen 'finska runda ormspännen' som knyter an till spännenas ursprungliga dekor av de fyra s-formade djurfigurerna som kan liknas vid slingrande ormar. Andra källor använder sig ibland av finska runda spännen alt. finska konvexa spännen när de diskuterar spännena. I denna undersökning används de olika benämningarna, i likhet med källmaterialet, parallellt med varandra.

Den första typologiska uppställningen av spännena gjordes 1897 i Hjalmar Appelgren Kivalos, 'De runda djurspännena i Finland. I. Ormspännen', i *Finskt Museum*. Han konstaterade att spännestypen skiljde sig åt från andra liknande runda spännen med djurmotiv och han ordnade dessutom dem i en utvecklingsserie. De faser Appelgren sedermera urskiljde fick tilldelat bokstäver A-F, där A-B är de äldsta typerna och F den yngsta. Vid tiden för hans artikel hade inga spännen av typ A-B hittats i Sverige (Floderus 1930, s. 13).

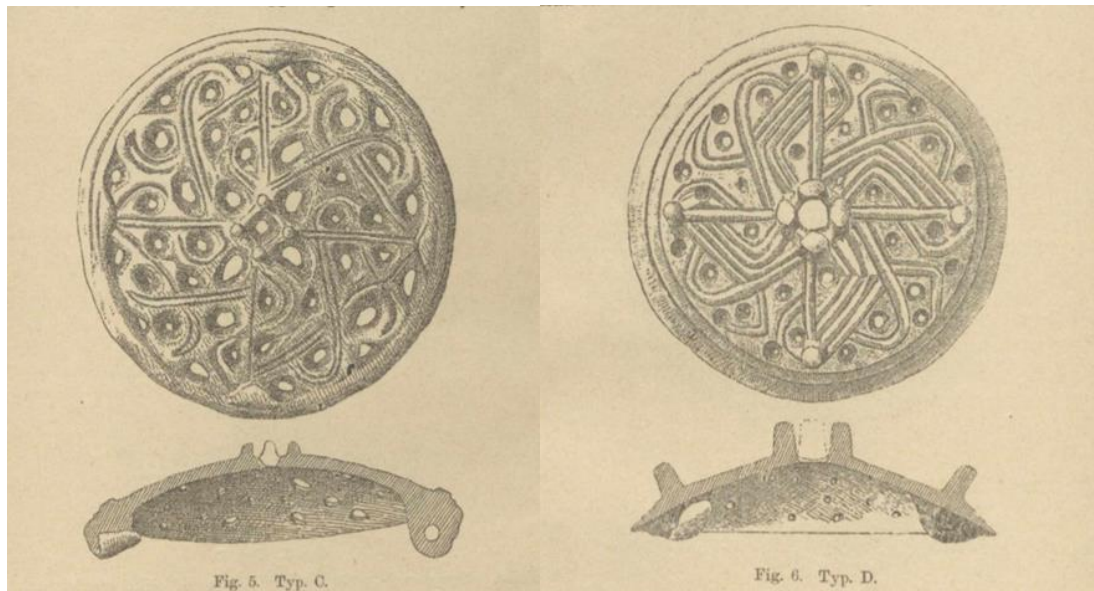
Spännena skiljer sig åt i storlek och utformning mellan de olika utvecklingsfaserna men delar vissa generella drag. Enligt Appelgren så är det i typerna A-B (fig. 1 och 2) vi hittar de tidigaste exemplen av finska ormspännen. Han påpekar att de två faserna är någorlunda samtida och de delar flera attribut. Ornamentiken med fyra tydliga ormfigurer i folkvandringstida stil är gemensam för dem båda, men figurerna blir mer komplexa i den större typ B med tydligt genomgående korsarmade tvärband med bandfläta i mitten. Båda typerna är genombrutna av hål som var till för att skilja figurerna åt. Dessa hål skapades redan vid gjutning vilket är mer tydligt rörande typ A än typ B. De har båda dekor av triangelsirater och stiliserade djurhuvuden i olika form (Appelgren 1897, s. 1ff).

Figur 1 & 2: Appelgrens ritningar av de finska runda spännena. Typ A (fig. 1) och Typ B (fig. 2). Publicerad i: *Finskt Museum* 1897 s.1&3. Används med tillstånd.

När det kommer till typ C (fig. 3), är ormfigurerna inte lika tydliga som tidigare och den mittersta bandflätan försvinner. Den ersätts av fyra piggars som ger spännet dess karaktär. Även de genombrutna hålrummen blir mindre och flertalet av dem ser ut att vara borrarade efter gjutning (Appelgren 1897, s. 4f).

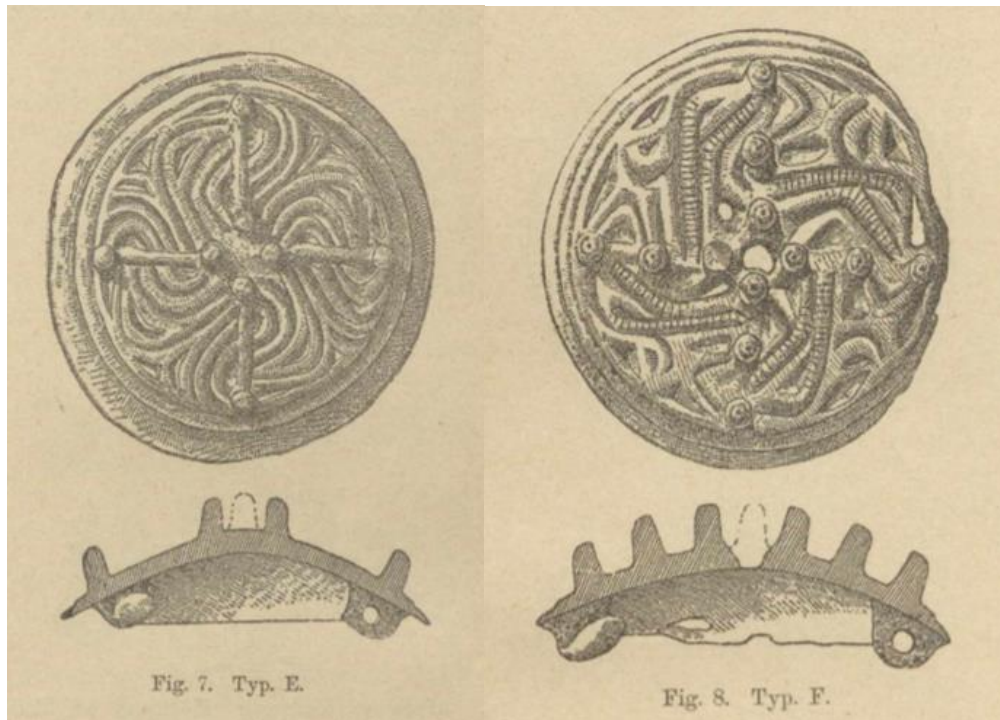
Typ D (fig. 4), karakteriseras av total avsaknad av ormhuvuden, endast en generell antydning till ett gemensamt stilspråk finns kvar. Man kan se att spännet gjutits som en hel skiva utan genombrutna hål. Dessa hål har sedan tillkommit i efterhand vid borrar. Runt spännets mitt finns fyra piggars, och ytterligare fyra piggars avslutar korsarmarna mot spännets kantband (Appelgren 1897, s. 5f).

Figur 3 & 4: Appelgrens ritningar av de finska runda spännena. Typ C (fig. 3) och Typ D (fig. 4). Publicerad i: Finskt Museum 1897 s.5&6. Används med tillstånd.

Spännestyp E (fig. 5), skiljer sig markant från de tidigaste spännena A och B. Spännet är helt kompakt utan hål och ormfigurerna går nästan inte att se, endast ett virrvarr av åsar och fåror skapar ett mönster som kan liknas vid slingrande ormar. Spännet har en mer konvex utformning med åtta tydliga cylinderformade piggar, fyra i mitten och längst ut på korsarmarna likt typ D (Appelgren 1897, s. 7).

Typ F (fig. 6), är en direkt vidareutveckling av typ E. Istället för åtta piggar har denna spännestyp tolv piggar som går längs samtliga korsarmar. Även här är det svårt att urskilja de ursprungliga ormfigurerna (Appelgren 1897, s. 6f).

Figur 5 & 6: Appelgrens ritningar av de finska runda spännena. Typ E (fig. 5) och Typ F (fig. 6). Publicerad i: *Finskt Museum* 1897 s.7&8. Används med tillstånd.

Dateringen för de olika typerna av ormspännena baserar Appelgren på omkringliggande fynd som hittats i samma kontext som ormspännena, samt generella stilströmningar. Han menar att typ A-B som är någorlunda samtida möjligen har sitt ursprung någonstans mellan 600–700 e.Kr. Dock har typ B också hittats i flera yngre kontexter kring 900-talet. Spännena av typ C och typ D tros härröra från 900-talet, medan typ E och F har en bred dateringsram mellan 900–1100-talet (Appelgren 1897, s. 7ff).

Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander presenterar en kontrasterande och kompletterande bild i verket *Luistari II: The Artefacts* presenterad i *Finska Fornminnesföreningens tidskrift*. Luistari är ett av Nordens största järnåldersgravfält, beläget i södra delen av Eura i landskapet Satakunta. Gravarna har genererat ett stort fyndmaterial och Lehtosalo-Hilander har dedikerat ett helt kapitel åt de konvexa runda ormspännena i brons. Totalt finns det 350 runda ormspännena, majoriteten av dem kommer från Finland. Därför har det antagits att det är i Finland som ormspännena har sitt ursprung. I Luistari har det påträffats 29 runda ormspännena av varierande typ A-E. Lehtosalo-Hilander utgår från Appelgrens typologiska uppdelning när hon analyserar spännena men hon håller inte med om de generella dateringar som gjorts av de olika utvecklingsfaserna (Lehtosalo-Hilander 1982, s. 93f).

Enligt Lehtosalo-Hilanders uppställning ser dateringen för de olika utvecklingsfaserna ut på detta sätt:

Spännestyp	Generell datering
Typ A	800-tal, 825–875 e.Kr.
Typ B	800-tal, 825–875 e.Kr.
Typ C	875(900) – 925(950) e.Kr.
Två-djurs typ	(800)825–950 e.Kr.
Mellantyp C-D	925 – 975? e.Kr.
Typ D smal kant	950 – 1000 e.Kr.
Typ D vid kant	1000 – 1050 e.Kr.
Typ E och F	Samtida utveckling med typ D 950–1050 e.Kr.

Tabell 1: Tabellen visar Lehtosalo-Hilanders dateringar av ormspännenas olika utvecklingsfaser A-F, samt mellanliggande varianter av spännena och deras dateringar (efter Lehtosalo-Hilander 1982, s. 100).

Dateringen utgår från fyndkontexten i varje enskilt fall, där gravarna och dess innehåll analyserats i sin helhet. Utifrån dessa undersökningar har således en ny dateringsram för de olika utvecklingsfaserna arbetats fram (Lehtosalo-Hilander 1982, s. 99f).

Tittar man på uppställningen (tabell 1), ser man att Lehtosalo-Hilander har gjort ett intressant konstaterande när det gäller spännestyp C-D. Utgår man från tidigare dateringar av spännenas olika utvecklingsfaser samt fynden från Luistari gravfält ser man att det är ett stort glapp i tid mellan spännena av typ C och typ D, närmare hundra år. Detta avviker från resterande typer som alltid avlöser eller är samtida med varandra (Lehtosalo-Hilander 1982, s. 97f).

Lehtosalo-Hilander har kommit fram till att det finns två anledningar till detta:

1. Fynden av typ C-spännena från Luistari avviker i flera fall markant från Appelgrens typologi, vilket även är fallet med typ C- spännena funna på andra platser i Finland och Sverige. I många fall kan en hybridisering urskiljas mellan typ C- och typ D- spännena och Lehtosalo-Hilander för därför fram hypotesen att dessa hybridtyper bör ses som en fortsättning på spännenas kontinuerliga utveckling (Lehtosalo-Hilander 1982, s. 94f).
2. Lehtosalo-Hilander påpekar även att det av spännestyp D finns allra flest fynd, närmare 120. Spännena av typ D var även i användning under en lång tidsperiod vilket hon härrör till dess stora kvantitativa antal (Lehtosalo-Hilander 1982, s. 99f). Men hon uppmärksammar även faktumet att 80 exemplar av typ D- spännena har en smal kantbård medan 40 exemplar

har en vid kantbård. Genom att analysera fyndkontexter kring spännena med de olika kantvidderna presenterar Lehtosalo-Hilander två sub-kategorier i utvecklingsfaserna av de runda spännena av typ D, en äldre fas med smal kantbård och en yngre med vid kantbård vilket kan jämföras med de senare typ E- spännena (Lehtosalo-Hilander 1982, s. 98ff). Dessa sub-kategorier och dateringsförslag kan direkt appliceras på det gotländska materialet.

1.5.2 Metoder

Det primära målet för min undersökning är som tidigare nämnts under *Syfte och frågeställningar*, att analysera ormspännena funna på Gotland avseende datering, spridning och fyndkontext, för att urskilja vad detta säger om kontakterna mellan Gotland och Finland över tid.

Inledningsvis var det av största vikt att lokalisera alla befintliga ormspännen som hittills hittats på ön, vilket har åstadkommit genom att studera tidigare forskares presentationer av runda ormspännen funna i Sverige samt de specifika spännena funna på Gotland. De tre källorna som varit viktigast i etableringen av en komplett fyndlista över de gotländska spännena är: *Die Wikingerzeit Gotlands II: Typentafeln* och *Die Wikingerzeit Gotlands III: I Text* skrivna av Lena Thunmark-Nylén (1998; 2006) samt ”Finländska runda ormspännen funna i Sverige” (1930) publicerad i *Finskt museum* av Erik Floderus. Samtliga tre källor ger beskrivningar av ett antal olika gotländska spännen avseende ID-nummer, typ samt fyndort. Utöver skriftliga källor har två databaser använts under undersökningens gång, Gotlands museums databas (GF) samt Statens historiska museums databas (SHM). Databaserna har främst använts för bildmaterial samt översiktscataloger som kan ge oss information om spännenas fyndkontexter. Genom att jämföra och kombinera de olika källornas ID-nummer med databaserna har en komplett bild av fyndläget gradvis växt fram.

Tidigare forskning beträffande de finska runda spännena på Gotland har inte genererat särskilt djupgående analyser. Men trots det har de befintliga spännena delats in i en typologisk uppställning efter Hjalmar Appelgrens modell (1897). Även denna undersökning av de finska runda spännena utgår från Appelgrens typologiska modell. Däremot kompletteras Appelgrens typologiska uppgifter med dateringar och nya typologiska sub-indelningar utförda av Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander (1982) på spännen påträffade i finska fyndkontexter.

Utöver artefaktsanalysen där jag daterar och typologiskt delar in de runda spännena görs en distributionsanalys där spännenas spridningsmönster på Gotland analyseras, framförallt i förhållande till de vikingatida centralhamnarna som valts ut enligt uppgifter från Per

Lundström (1983) samt nyare forskning kring de gotländska hamnarna utförd av Dan Carlsson (2004; 2006). Förhoppningsvis kan spridningsanalysen säga något om kontaktnätet och dess utbredning.

I de fall spännena påträffats i gravar görs dessutom en kontextuell analys där en beskrivning av fyndkontexten ges för att bidra till att utöka informationen kring spännenas sociala- och kulturella betydelse på Gotland. Dessutom görs slutligen i diskussionen en jämförelse av kontakterna över tid mellan Gotland och Finland respektive svearna i Mälardalsområdet med Finland, med fokus på vad de materiella utbytena mellan områdena förmedlar.

Bilder på de finska spännena funna på Gotland presenteras i en bilaga i slutet av undersökningen.

1.6 Källkritik

När det kommer till de källkritiska aspekterna är det flertalet punkter som bör adresseras. De finska runda spännena har under en längre period varit föremål för arkeologiska studier i Finland. Detta beror givetvis på att spännena användes av finska kvinnor hela vikingatiden igenom och således påträffas de relativt ofta i finska vikingatida fyndkontexter (Lehtosalo-Hilander 1983, s. 300f). När det kommer till studier på de finska runda spännena funna i Sverige börjar det bli problematiskt. Det finns bara ett fåtal studier och den artikel som senast var fokuserad enbart på att undersöka spännena är skriven av Erik Floderus 1930. Detta innebär att mycket grundarbete vad gäller typologiska indelningar, dateringar, samt betydelse av spännena i svenska och i detta fall gotländska fyndkontexter fortfarande måste göras vilket försvårar min analys.

Att majoriteten om inte alla studier dessutom fortfarande bygger primärt på en typologisk uppställning från 1897 försvårar läget ytterligare. Appelgrens typologiska uppställning, om än välarbetad, är starkt vinklad efter en idealiserad och felfri bild av spännenas utformning. Denna uppställning överensstämmer sällan med det verkliga fyndläget, då flertalet spänner snarare avviker från denna precisa typologi. Även Appelgrens dateringsramar är osäkra då de bygger på vaga grunder. Därför har Lehtosalo-Hilanders (1982) undersökningar och dateringar varit till stor hjälp för att ge en mer utförlig dateringsram och typologisk subindelning av spännena funna på Gotland för att bättre förstå sammanhanget.

Ytterligare ett källkritiskt problem är att den här undersökningen huvudsakligen har utgått från Floderus artikel som utkom 1930 samt *Die Wikingerzeit Gotlands* som utkom i sju böcker mellan årtalen 1995–2006. Således är det osäkert om fynd gjorts på Gotland därefter. Men trots att nya fynd kan framkomma bör inte resultatet av undersökningen ändras nämnvärt då analysen av de befintliga spännena fortfarande gäller.

Slutligen bör nämnas att det är få källor som omnämner de historiska kontakterna mellan specifikt Gotland och Finland. Därför är det svårt att få en mer nyanserad bild av hur kontakterna har sett ut mellan områdena, då flera sociala interaktionsmöjligheter finns som inte berörs i de tidigare analyserna.

2. Analys och resultat

2.1 Antalet spännena

En viss problematik förelåg direkt vid undersökningens start när det kom till *antalet* runda ormspännena funna på Gotland. Olika källor uppvisade olika antal vilket gjorde att jag i min undersökning initialt behövde göra en egen redovisning av ID-nummer utifrån flera olika källors uppgifter.

Inledningsvis utgick undersökningen från Thunmark-Nyléns redogörelse över vikingatidens föremålsvärld, där hon i serien *Die Wikingerzeit Gotlands* presenterar de gotländska föremålen från perioden i en sammanställning som hon sedan analyserar. I denna serie använde jag mig av bok II samt III:1 där Thunmark-Nylén kortfattat presenterar de finska runda spännena funna på Gotland med bilder och text. I *Die Wikingerzeit Gotlands III:1 Text* beskriver Thunmark-Nylén att det finns fjorton kända ormspännena på Gotland med finskt ursprung. Att det inte rör sig om inhemska kopior efter finsk förebild menar Thunmark-Nylén beror på nålanordningen, där nålstoppet med rundad krok ej förekommer i det gotländska materialet. Vidare presenterar Thunmark-Nylén fem spännena med ID-nummer samt tillhörande fyndort. I *Die Wikingerzeit Gotlands II Typentafeln* presenterar Thunmark-Nylén ytterligare fyra ormspännena med bilder och ID-nummer, två av dessa ID-nummer är inte medtagna i hennes textanalys utan står enbart uppskrivna under bilderna. Sammanlagt för alltså Thunmark-Nylén fram att det ska finnas fjorton finska ormspännena på Gotland, men hon skriver endast ut sju ID-nummer och förklarar kort att resterande fyndomständigheter är okända (Thunmark-Nylén 1998, Tafel 73–74; Thunmark-Nylén 2006, s. 88–89).

För att lokalisera de resterande sju spännena med tillhörande ID-nummer användes Floderus artikel från 1930 som beskriver alla då identifierade finska ormspännena funna i svenska fyndkontexter. Identifieringen av varje spännes enskilda typ baserades på typologin uppställd av Hjalmar Appelgren 1897 samt T.J Arnes avhandling ”*La Suède et l’Orient. Études archéologiques sur les relations de la Suède et de l’Orient pendant l’âge des Vikings*” från 1914 (Floderus 1930, s. 30). Totalt presenterade Floderus tio möjliga spännena från Gotland av skilda utvecklingstyper, från typ C till typ F. Fem av dessa spännena presenterar även Thunmark-Nylén i sin sammanställning men de resterande fem spännena, fyra med ID-nummer, är spännena som inte Thunmark-Nylén angett och som således kompletterar bilden av hennes uppställning över de finska runda spännena.

Slår vi ihop Thunmark-Nyléns uppställning med Floderus får vi det totala antalet spännena till tolv. Detta skiljer sig från Thunmark-Nyléns beskrivning av att det skulle finnas fjorton spännena totalt (Thunmark-Nylén 2006, s. 88). Däremot skriver Gun Westholm att det enbart finns tolv runda dräktspännena av finsk typ på ön (Westholm 2008, s. 118).

Nu blir frågan istället vilken siffra som stämmer, tolv eller fjorton. Undersökningarna fortsatte således och så småningom hittades ytterligare ett finskt rundspänne i *A Summary Catalogue of the Continental Archaeological Collections* med huvudförfattare Arthur MacGregor. Där presenterades fem runda spännena införskaffade 1896 från Gotland av Sir John Evans till sin personliga samling. Ett av dessa runda spännena visar sig vara ett finskt runt ormspänne, typologiskt bestämt av mig till typ D. Detta spänne finns sedan 1909 på Ashmolean Museum i Oxford men bör räknas med i uppställningen på grund av att man vet att den är inköpt på Gotland 1896 med ursprung i Västerhejde (MacGregor 1997, s. 35). Men trots det saknas fortfarande ett spänne för att komma upp i Thunmark-Nyléns antal.

Efter egengjorda kontroller av de digitala databaserna tillhörande Statens historiska museer (SHM) och Gotlands museum (GF) hittades ytterligare ett spänne av typ F som hittills inte omnämnts, via Gotlands museums digitala samlingar.

Sammanställer man dessa ID-nummer (tabell 2), ser vi att de finska runda ormspännena funna på Gotland bevisligen inkluderar fjorton exemplar. Dock överensstämmer inte deras typologiska indelning helt med vad Thunmark-Nylén och Floderus presenterat vilket kommer diskuteras vidare under rubriken *datering*.

ID-nummer	Typologisk indelning	Fyndort	Referens
SHM 5731	Typ C	Västerhejde socken (Buskevik)	Thunmark-Nylén 2006: 88 Floderus 1930: 13
SHM 11137	Typ C	Duss, Bro socken	Floderus 1930: 13f
SHM 7571:394	Typ C	Saknar fyndort	Floderus 1930: 14
SHM 10365	Typ D	Kräklingbo socken	Thunmark-Nylén 1998: 73 Floderus 1930: 16
GF C 8806	Typ D	Visby (Kvarteret Nunnan)	Thunmark-Nylén 2006: 88f
SHM 20497	Typ D	Sjonhems socken (Vängsmyr)	Thunmark-Nylén 2006: 88f
GF C 471	Typ D	Saknar fyndort	Floderus 1930: 16
(Ashmolean Museum Oxford - 1909.103)	Typ D	Västerhejde socken	MacGregor 1997: 35
GF C 6307	Typ E	Fole (kyrkogård)	Thunmark-Nylén 2006: 89 Floderus 1930: 17
SHM 5265	Typ F	Gervide, Sjonhems socken	Thunmark-Nylén 2006: 89 Floderus 1930: 17f
SHM 15297	Typ F	Siffride, Fide socken	Thunmark-Nylén 1998: 74 Floderus 1930: 18
GF (A) 1617	Typ F	Bopparve, Hemse socken	Floderus 1930: 18
LUHM 2953	Typ F	Saknar fyndort	Floderus 1930: 19
GF C 10632_77	Typ F	Saknar fyndort	Författare via GF digitala samlingar.

Tabell 2: Tabell över de finska runda spännena funna på Gotland med ID-nummer, fyndort och typ utifrån referenserna.

Det är dessa fjorton spännen som resterande undersökning kommer att baseras på. Analysen är uppdelad i tre delar, baserade på undersökningens tre frågeställningar.

2.2 Datering

Att datera de finska runda spännena är problematiskt på många sätt då endast relativa dateringar utifrån den kronologiska typologiska sekvensen över spännena kan göras. Men eftersom undersökningens syfte är att urskilja hur de vikingatida kontakterna mellan Gotland och Finland utvecklats över tid, behövs inte absoluta dateringar på spännena för att uppfylla syftet.

I sin analys av spännenas utvecklingsfaser gjorde Appelgren (1897) ett försök till att datera de skilda typerna med hjälp av daterbara fynd som hittats i samma kontext som spännena. Dateringarna han fick fram är mycket osäkra. Denna analys utgår därför inte från Appelgrens dateringar, men däremot är hans typologiska sekvens och beskrivning av spännenas separata utvecklingsfaser grundpelarna för hela undersökningen. (Mer detaljerade beskrivningar om Appelgrens typologiska uppställning finns under rubriken 1.5.1 *Material* samt 1.3 *Forskningshistoria*.)

Ser vi istället till Lehtosalo-Hilanders undersökningar har hon haft tillgång till ett större samlat material än Appelgren. I 12 gravar har 29 spännen av alla utvecklingstyper förutom typ F påträffats. Tack vare att respektive gravkontext består av flertalet daterbara fynd utöver de finska runda spännena, har Lehtosalo-Hilander (1982) kombinerat Appelgrens typologiska sekvens över spännenas utvecklingsfaser med de övriga daterbara föremålen i gravarna. Denna kombinerade analys gav nya dateringar för spännenas olika utvecklingsfaser, och det är dessa dateringar föreliggande undersökning utgår från (tabell 1). (Mer detaljerade beskrivningar över Lehtosalo-Hilanders analys finns under 1.5.1 *Material*.)

Analysen av de finska ormspännena från Gotland kommer att presenteras i kronologisk ordning, från typ C till typ F, med början i analysen av spännenas relativa dateringar. Enligt tabell 2 baserad på Thunmark-Nylén och Floderus ska det finnas tre spännen av typ C. Enligt Lehtosalo-Hilander (1982) tillhör dessa perioden 875(900) – 925(950) (se tabell 1). Mer generellt kan man alltså säga att det skulle innebära en tillverkning av typ C spännen runt slutet av 800-talet/början av 900-talet. Dateringarna skulle således innebära att det fanns relativt tidiga kontakter, med tanke på att den förmodade vapenexporten från Gotland till Finland hade sin kulmen under sen vikingatid (Westholm 2008, s. 118). Dock är min åsikt att den typologiska indelningen av de tre spännena av ”typ C” bör revideras något.

Ibland kan det vara svårt att enbart utifrån en analys av rundspännenas dekor avgöra vilken utvecklingsfas/typ spännet tillhör. När det kommer till Appelgrens beskrivningar av spännen av typ C är de mest definierande faktorerna mindre tydliga ormfigurer i jämförelse med typ A och B samt att den mittersta bandflätan som finns hos spännen av typ B försvinner. I jämförelse med typ A och typ B blir även spännets genombrutna hålrum mindre och flertalet av dem ser ut att vara borrarade efter gjutning (läs mer om typ A och B under 1.5.1 *Material*). Dock avslutas fortfarande alla fyra korsarmar med stiliserade djurhuvuden (Appelgren 1897, s. 4f).

Svårigheten med att placera ett spänne typologiskt i grupp C är dock att flertalet av spännena som definieras som typ C bär stildrag som egentligen är mer förknippade med spänntyp D. Spännen av typ D har en betydligt mer geometrisk utformning av de fyra ormfigurerna som ligger till grund för spännet. Dessutom är typ D-spännen gjutna som en hel skiva utan genombrutna hål. Hålen tillkommer istället efter gjutning vid borrarning. Det allra viktigaste som karakteriserar typ D-spännen är dock att de fyra korsarmarna inte längre avslutas av djurhuvuden utan av fyra piggar, en på varje arm, som tillsammans med de fyra piggarna i mitten blir totalt åtta piggar på ett spänne (Appelgren 1897, s. 5f).

Ser vi först till spännet med ID-nummer SHM 7571:394 (bilaga 1.1) är dekoren på spännet utmärkande för typ C, med fyra något abstrakta ormfigurer, ett fåtal ojämna hålrum över spännet samt fyra piggar i mitten med ett stiliserat djurhuvud som avslutar alla fyra korsarmar. Därför kan detta spänne typologiskt vara kvar i typ C med en datering till perioden 875(900) – 925(950) e.Kr. (tabell 1).

Analyser av de två resterande spännena som vid tidigare typologiska analyser också placerats som typ C, SHM 11137 samt SHM 5731 (se bilaga 1.2, 1.3, 1.4) ger dock inte samma tydliga resultat. Bägge spännen påminner rent dekormässigt om spännen av typ C. Däremot ser det ut som de båda avslutar korsarmarna med piggar, och inte stiliserade djurhuvuden. Ett drag som annars tilldelas spännen av typ D. Särskilt spänne SHM 5731 visar på detta. Lehtosalo-Hilander skriver i sin analys av de finska rundspännena att det finns flertalet spännen av typ C från Luistari som avviker från Appelgrens typologi. Hon menar på att man kan urskilja en hybridisering av typ C och D-spännena som ibland kan ha stildrag från båda typer av spännen. Detta är enligt Lehtosalo-Hilander bara ett uttryck för spännenas kontinuerliga utveckling, men hon ger ändå en datering för hybridspännena av mellantyp C-D till 925 – 975 e.Kr. (Lehtosalo-Hilander 1982, s. 94f, 100). Enligt min egen analys tillhör de två gotländska spännena SHM 11137 samt SHM 5731 den här mellangruppen.

I det gotländska fyndmaterialet förekommer fem spännen av typ D. Tre av dessa tillhör enligt egen analys av bilder på spännena, subkategorin typ D med *smal kantbård*. De resterande två spännena tillhör således subkategorin typ D med *vid kantbård*. Spännet som förvaras på Ashmolean Museum i Oxford nr 1909.103 är typologiskt bestämd av mig med stöd i Appelgrens typologi till typ D. Detta på grund av dess geometriska ormfigurer, samt de åtta piggarna, fyra i mitten och en längst ut på samtliga fyra korsarmar. Detta spänne har en smal kantbård (bild på spännet finns i MacGregor 1997, s. 35). Även spännena med ID-nummer GF C 471/GFDEP471_ (se bilaga 1.5) samt SHM 20497 (se bilaga 1.6) har smal kantbård. Återgår vi till Lehtosalo-Hilanders dateringar (1982) skulle detta innebära en datering till perioden 950 – 1000 e.Kr. för denna subkategori (se tabell 1). De två kvarvarande spännena av typ D, SHM 10365 (se bilaga 1.7) samt GF C 8806 (se bilaga 1.8), har istället en vid kantbård som till utseendet påminner mer om den breda kantbården på spännen av typ E. Lehtosalo-Hilanders dateringar placerar i detta fall subkategorins dateringar till perioden 1000 – 1050 e.Kr. (tabell 1). Det måste dessutom nämnas att spänne GF C 8806 ser ut att ha en mer elliptisk utformning än de resterande runda spännena. Lehtosalo-Hilander nämner i sin analys att denna speciella elliptiska form förekommer sporadiskt i de västfinska fyndkontexterna och att de troligen uppkommit som en reaktion på övergången till de ovala spännbucklorna som blev vanliga i Häme (Tavastland) på 1000-talet (Lehtosalo-Hilander 1982, s. 95–97). Detta förstärker ytterligare Lehtosalo-Hilanders dateringar rörande typ D-spännen med vid kantbård till 1000 – 1050 e.Kr. (tabell 1).

Enbart ett spänne av typ E har hittats på Gotland, GF C 6307 (se bilaga 1.9). Enligt Lehtosalo-Hilander har spännen av typ E en samtida utveckling med spännen av typ D, alltså till perioden 950–1050 e.Kr. Enligt Appelgren har ett spänne av typ E, som hittats i en fyndkontext i Päijänne (Tavastland) i mellersta Finland, daterats till omkring 1050–1140 (Appelgren 1897, s. 10). Med Appelgrens datering av typ E spännet i åtanke, samt Lehtosalo-Hilanders dateringar av utvecklingsfasen för typ E till 950–1050 e.Kr., så kan spännet GF C 6307 teoretiskt sätt ha sitt ursprung i sen vikingatid/brytningstid mot tidig medeltid. Denna teori förstärks ytterligare då spännet har hittats i en grav på Fole kyrkogård. Floderus (1930, s. 17) skriver om hur just det här spännet troligen kan räknas till de gotländska kyrkogårdsfynden beskrivna av Alfred Westholm i Fornvännen 1926. Kyrkogårdsfynden som beskrivs här tillhör gravar från brytningstiden mellan hedendom och kristendom, daterade till 1000-talets senare del.

Slutligen har det påträffats fem spännen av typ F på Gotland. SHM 5265 (bilaga 1.10), SHM 15297 (bilaga 1.11), GF A 1617 (bilaga 1.12 & 1.13), LUHM 2953 (ingen bild) samt GF C 10632_77 (bilaga 1.14). Spännen av typ F är lätta att urskilja från de övriga. Det tydligaste tecknet på att ett spänne är av typ F är de tolv piggarna som tre och tre pryder var korsarm. Ormfigurerna på spännen av typ F är mycket otydliga, detta tolkar Appelgren som ett tecken på de finska runda spännenas nedgång (Appelgren 1897, s. 7). Lehtosalo-Hilander (1982, s. 100) placerar dateringsmässigt dessa spännen tillsammans med spännen av typ E. Detta innebär således en samtida utveckling med spännen av typ D, från 950–1050 e.Kr. Tar man däremot Appelgrens stilanalys i beaktning, där de tvinnande ormfigurerna tyder på en dekadensperiod, är en datering runt 1050 troligast.

En sammanställning av de olika spännenas dateringar (tabell 3) skapar en bild av en kontinuerlig ström av spännen från Finland till Gotland som visar en mycket tydlig ökning av spännen från och med 950.

ID-nummer	Typologisk indelning (Reviderad av författare)	Datering (Baserad på uppgifter av Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander 1982, s. 100)	Fyndort	Referens
SHM 7571:394	Typ C	875(900) -925(950) e.Kr.	Fyndort saknas	Floderus 1930: 14
SHM 11137	Mellantyp C-D	925–975 e.Kr.	Duss, Bro socken	Floderus 1930: 13f
SHM 5731	Mellantyp C-D	925–975 e.Kr.	Busk(e)vik, Västerhejde socken	Thunmark-Nylén 2006: 88 Floderus 1930: 13
(Ashmolean Museum Oxford - 1909.103)	Typ D – smal kantbård	950–1000 e.Kr.	Västerhejde socken	MacGregor 1997: 35
GF C 471/ GFDEP471_	Typ D – smal kantbård	950–1000 e.Kr.	Fyndort saknas	Floderus 1930: 16

SHM 20497	Typ D – smal kantbård	950–1000 e.Kr.	Sjonhems socken (Vängsmyr)	Thunmark-Nylén 2006: 88f
SHM 10365	Typ D – vid kantbård	1000–1050 e.Kr.	Kräklingbo socken	Thunmark-Nylén 1998: 73 Floderus 1930: 16
GF C 8806	Typ D – vid kantbård	1000–1050 e.Kr.	Visby (Kvarteret Nunnan)	Thunmark-Nylén 2006: 88f
GF C 6307	Typ E	950–1050 e.Kr.	Fole (kyrkogård)	Thunmark Nylén 2006: 89 Floderus 1930: 17
SHM 5265	Typ F	950–1050 e.Kr.	Gervide, Sjonhems socken	Thunmark-Nylén 2006: 89 Floderus 1930: 17f
SHM 15297	Typ F	950–1050 e.Kr.	Siffride, Fide socken	Thunmark-Nylén 1998: 74 Floderus 1930: 18
GF A 1617	Typ F	950–1050 e.Kr.	Bopparve, Hemse socken	Floderus 1930: 18
LUHM 2953	Typ F	950–1050 e.Kr.	Saknar fyndort	Floderus 1930: 19
GF C 10632_77	Typ F	950–1050 e.Kr.	Saknar fyndort	Författare via GF digitala samlingar.

Tabell 3: Reviderad tabell över de finska runda spännena med omarbetade typologiska indelningar samt tillhörande dateringar.

2.3 Spridning

Nästa steg i analysen (efter upprättandet av den relativa dateringssekvensen) är att skapa en bild av hur distributionen av de finska runda spännena på Gotland har sett ut.

Av de 14 finska runda spännena som hittats på Gotland har 4 inte någon specifik fyndplats dokumenterad. Således tas inte dessa med i spridningsanalysen. De exkluderade spännena utgörs av: det enda rena typ C spännet, SHM 7571:394 (bilaga 1.1); ett typ D spänne med smal kantbård GF C 471/GFDEP471_ (bilaga 1.5); samt två spännena av typ F, LUHM 2953 samt GF C 10632_77 (bilaga 1.14).

Ser vi till de resterande tio spännena är majoriteten av dem så kallade lösfynd, ibland benämnda som *åkerfynd*. På Gotland finns det sex spännena som klassificeras som lösfynd och som enbart kan kopplas till en enskild socken eller möjligen till en specifik plats inom socknen. Det finns inga belagda närmare fyndkontexter och det finns inte heller koordinater som kan ge en exakt positionering för lösfynden.

De fyra kvarvarande fynden har inte heller specifika koordinater för sin placering. Men de är i olika grad kopplade till mer detaljerade fyndkontexter, vilket jag kommer att återkomma till.

Att få en förståelse av hur spännenas spridningsmönster ser ut enbart utifrån sockennamn och orter inom socknen kan vara svårt. För att få en mer generell överblick över materialets spridning används därför uppgifter från Region Gotlands hemsida (2019) om öns uppdelning i norra, mellersta och södra Gotland, samt vilka socknar de tre områdena omfattar. Norra Gotland omfattar alla socknar mellan Fårö i norr och Boge i söder. Mellersta Gotland omfattar socknarna mellan Lummelunda i norr till Gammelgarn i söder och södra Gotland omfattar socknarna mellan Västergarn i norr till Sundre i söder.

I tabell 3, där spännenas respektive ID-nummer står angivet tillsammans med bland annat fyndort, kan vi utläsa att av de tio spännena med fyndort har inga av dessa påträffats i området som benämns som norra Gotland.

På södra Gotland har två finska runda spännena framkommit, båda av typ F. Spänne SHM 15297 (bilaga 1.11) har påträffats i Siffride, Fide socken och benämns som ett åkerfynd. Spänne GF A 1617 (bilaga 1.12 & 1.13) påträffades i Bopparve, Hemse socken och är också ett lösfynd.

Majoriteten av spännena har således anträffats på mellersta Gotland. Fem av dessa har en fyndplats som ligger i eller i närheten av Visby. Två av spännena i närheten av Visby tillhör mellantyp C-D. SHM 11137 (bilaga 1.2) kommer från Duss, Bro socken och är ett åkerfynd. SHM 5731 (bilaga 1.3 & 1.4) härrör från en möjlig gravkontext i Busk(e)vik, Västerhejde socken och kommer att diskuteras närmare senare under analysen. Ett av spännena är av typ D med smal kantbård (Ashmolean Museum nr 1909.103) och har ursprungligen kommit från Västerhejde. Även ett spänne av typ D med vid kantbård har påträffats i Visby innerstad kvarteret Nunnan, GF C 8806 (bilaga 1.8). Det sista spännet som påträffats i närheten av Visby är spännet av typ E, GF C 6307 (bilaga 1.9), som kommer från Fole kyrkogård vilket också kommer att diskuteras vidare under analysen av fyndkontexterna.

De tre kvarvarande spännena har *inte* påträffats i närheten av Visby. SHM 10365 (bilaga 1.7) är ett lösfynd från Kräklingbo socken av typ D med vid kantbård. SHM 20497 av typ D smal kantbård (bilaga 1.6) och SHM 5265 av typ F (bilaga 1.10) är från Sjonhems socken. Trots samma socken finns det inga källor som säger att de har hittats på exakt samma plats. Dock ska även detta tas upp närmare i analysen av fyndkontexterna.

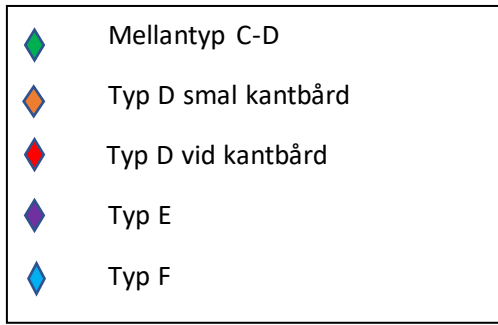
Nästa fråga blir hur de finska runda spännenas distribution förhåller sig till de vikingatida hamnarna på Gotland. Ser vi till det tidigaste skriftliga källmaterialet omnämns inte specifika hamnar, utan enbart ”den gotländska kusten”. Längs kusten har det alltid funnits gott om fiskelägen (Lundström 1983, s. 101f). När det kommer till hur många regelrätta hamnar som har funnits på Gotland under vikingatiden skiljer sig källorna åt. Per Lundström (1983, s. 107) skriver om ”Gotlandshamnar” i boken *Gutar och vikingar*. Där föreslår han att Gotlands äldre indelning i sex sättingar, som troligtvis går tillbaka till forntiden, möjligen har organiserat handeln var för sig. Detta skulle enligt honom innebära att varje sätting skulle ha en centralhamn. Dan Carlsson (2004, s. 18f) föreslår istället att det under vikingatiden måste ha funnits ett mycket stort antal hamnar, möjligen en hamn i varje kustsocken under perioden yngre järnåldern. Med detta menar Carlsson dock inte som Lundström enbart centralhamnar eller handelshamnar, utan alla platser där man kunde lägga till med båtar. Enligt Carlsson har de senaste årens forskning genererat 60 potentiella hamnlägen runt Gotland av olika storlek och omfattning. Dessa platser dateras till perioden 600-tal till 1100-tal. Arkeologiska undersökningar av de gotländska hamnarna har genomförts på ett 20-tal av dessa platser. Flertalet av undersökningarna har varit små, men vid exempelvis den viktiga vikingatida handelsplatsen i Fröjel har större undersökningar genomförts på senare år. Majoriteten av de ca 60 sannolika hamnarna benämner Carlsson som ”gårdshamnar”. Med gårdshamnar menar

han gårdsbundna mindre fiskelägen och intressant att notera är att dessa mindre hamnar ofta finns med på kartor från 1600-talet, vilket visar att de i många fall brukats under en lång kontinuerlig tidsperiod. I enskilda fall är samma fiskelägen i bruk än idag (Carlsson 2006, s. 1).

Utöver de potentiella gårdshamnarna/fiskelägena finns det dock ett antal större belagda hamnar som Lundström och Carlsson tolkar som *centralhamnar* eller *handelshamnar* under vikingatiden. Strax norr om Västergarn ligger Paviken, 2,5 mil från Visby. Det är den hamn som enligt tradition ansetts vara centralhamn för Gotland och vars fyndmaterial påvisat hantverk, när- och fjärrhandel samt varvsverksamhet. Utöver Paviken är även Bogevisken på öns östkust och Bandlundviken i Burs socken troliga handelshamnar med aktivitet året runt. På senare år har arkeologiska undersökningar i Fröjel bevisat att det även här fanns en stor vikingatida hamn med omfattande handelsaktiviteter. Sist men inte minst är även Visby hamn ansedd som en viktig plats där det bedrevs fjärrhandel under vikingatiden (Lundström 1983, s. 101–108; Carlsson 2006, s. 1).

För att få en bättre överblick över spännenas spridning i förhållande till hamnarna skapades en karta (fig.7) baserad delvis på uppgifter om de gotländska hamnarna av Dan Carlsson (2012). Eftersom spännena funna på Gotland inte har exakta koordinater tilldelades dem i mitten av socknen/orten de tillhörde.

Analysen för ormspännenas spridning i förhållande till de vikingatida hamnarna kommer att fördjupas under diskussionsavsnittet.

Figur 7: Spridningskarta över de finska runda spännena funna på Gotland i förhållande till de vikingatida hamnarna (svarta prickar). Hamnarnas placering: Dan Carlsson, 2012. Karta över Gotland: © Lantmäteriet.

2.4 Fyndkontexter

Som tidigare nämnts under spridningsanalysen finns det fyra spännen med mer eller mindre belagda fyndkontexter. Dessa fyndkontexter kommer att diskuteras närmare nedan för att se om vi kan utläsa något om bärarna utifrån kontexterna där spännena har hittats.

2.4.1 Vad säger fyndkontexten i Västerhejde?

Den fyndkontext som väckt mest intresse är kopplad till spännet av mellantyp C-D, SHM 5731 (bilaga 1.3 & 1.4), som har påträffats i Busk(e)vik, Västerhejde socken. Genom att gå in på Historiska museets digitala samlingar (2019) och söka på objektets specifika ID-nummer, SHM 5731, synliggörs information som inte bara handlar om spännet i sig, utan även vilka föremål som ingått i samma fyndkontext.

Informationen om själva spännet är kortfattad och förtäljer enbart att spännet är ett vikingatida rundspänne, materialet består av en cu-legering och dekoren består av genombruten gripdjursornamentik. Vid nålfästet sitter resterna av en järnnål.

Huvudkatalogen, skriven 1876, beskriver alla de fynd som gjorts på platsen av torparen Anders Gustav Persson:

Antal (stycken)	SHM 5731: Gotland, Buskevik i Västerhejde socken
2	Runda spännen (det ena genombrutet)
1	Djurhuvudformigt spänne
1	Ringspänne
1	Nål
2	Smala armringar
1	Litet rör
1	Spirallagd tråd med mera av brons
1	Bärnstenspärla
1/2	Glaspärla

Tabell 4: Beskrivning av samtliga fynd i kontexten med ID-nummer SHM 5731. Utifrån översiktscatalogen baserad på 1876 års dokumentering. SHM:s digitala databas 2019.

Utöver de listade fynden beskrivs fyndplatsen som ”en forntida begravningsplats invid Buskeviks sjöstrand, där liken har lagts ned i sanden utan stensättning eller annat utmärkande”. Fynden från platsen granskades den 8 december 1892 och konserverades den 17 september 1932. Vid första anblick anser jag att samtliga fynd i graven har en kvinnlig karaktär. Denna slutsats som dragits utifrån det sammanlagda fyndmaterialet i kontext 5731 förstärks ytterligare då Thunmark-Nylén (2006, s. 88) skriver att det finska spännet hittades tillsammans med andra artefakter, flertalet kopplade till kvinnor, på en plats med flera gravar.

Ett försök att spåra den plats som benämns som ”invid Buskeviks sjöstrand” i Västerhejde socken visade sig vara betydligt svårare. Platsnamnet *Buskevik* används troligtvis inte idag. Enligt ett äldre Ortsregister taget från *Gotlands land och folk*, skriven av Alfred Theodor Snöbohm 1871 (publicerat på Projekt Runebergs hemsida 2019), fanns det en plats i Västerhejde socken som hette *Buskvik*. Platsen har enligt uppgift varit positionerad vid vad som benämns som ”vestra kusten” i socknen. En jämförelse av dessa äldre uppgifter och Västerhejde socken på en modern karta gav tvetydiga resultat. Varken Buskevik eller Buskvik finns utplacerade på den moderna kartan. Däremot finns det i Västerhejde socken vid den västra kustlinjen mellan Högklint och Fridhem en plats som benämns som *Buske*. Sökningar på Riksantikvarieämbetets (2019) databas Fornsök visade tre fornlämningar kring Buske. En av dessa utgörs av ett delundersökt gravfält bestående av tio runda stensättningar. Ytterligare en stensättning finns något öster om gravfältet och det finns även ett kalkstensröse väster om gravfältet. Inga av dessa platser är tilldelade specifika fynd och med tanke på den ursprungliga beskrivningen av fyndkontexten som gravar ”utan stensättning” är det troligen inte heller från denna plats som det runda spännet kommer.

Tillbaka till fyndlistan kan det i huvudkatalogen från 1876 (tabell 4) vidare utläsas att det i kontext 5731 påträffats två runda spännen. Utöver det finska runda spännet som är av intresse för denna undersökning (bilaga 1.3 & 1.4), fanns det i kontexten ytterligare ett runt spänne av Cu-legering. Detta andra spänne påminner i sin dekor och utformning om ett spänne funnet i Sicklings i Klinte socken, beskrivet av Dan Carlsson som ett vendeltida spänne med datering 600–800 e.Kr. (Carlsson 2006). Dessa två spännen har med största sannolikhet inte använts som parspännen, och vid första anblick kan det tyckas märkligt att ett vikingatida spänne daterat till mitten av 900-talet och ett vendeltida spänne lagts ned i samma grav. Det är dock ingen omöjlighet. Men efter vidare efterforskningar framkommer ny information som relaterar till fyndkontext 5731 och som skapar en ny bild.

Det är här spännet från Ashmolean Museum i Oxford kommer in, spänne 1909.103. Enligt *A Summary Catalogue of the Continental Archaeological Collections* (1997, s. 34f) införskaffades fem runda spännen från Gotland mellan åren 1886–1896 av Sir John Evans till sin personliga samling. 1909 lämnades samtliga spännen in av Sir Arthur Evans till Ashmolean Museum. Fyra av spännena är typiska gotländska spännen från vendeltiden. Däremot skiljer sig det femte spännet från de övriga. Detta spänne är ett typiskt finskt runt spänne av typ D med smal kantbård, införskaffat 1896. Uppgifterna om spännet är få. Spännet kommer dock ursprungligen från Västerhejde på Gotland.

Jämför man dessa uppgifter med fyndkontext SHM 5731 kan ett antal intressanta paralleller dras. Till att börja med är spännet på museet i Oxford ursprungligen från Västerhejde, precis som det runda spännet i fyndkontext 5731. Dessutom är de till det yttre mycket lika varandra. Spännet på Ashmolean Museum ser typologiskt ut som typ D med smal kantbård, (se kapitel 2.2 och tabell 3). Detta innebär att spännet har en datering till perioden 950 – 1000 e.Kr. Spännet som ingår i fyndkontexten SHM 5731 är av mellantyp C-D, således har det spännet en datering till perioden 925 – 975 e.Kr. Båda dessa spännen överlappar varandra i tid men också i utseende. Tar vi spännenas avsevärda likheter och delade fyndort i beaktning, är det enligt mig högst troligt att de båda spännena ursprungligen har tillhört samma fyndkontext. Denna teori styrks ytterligare då huvudkatalogen från 1876 inte nämner när fyndet gjorts av torpare Anders Gustav Persson. Dessutom granskades inte fynden i kontexten förrän 1892. Att ett spänne köpts in 1896 av Sir John Evans vore därför ingen omöjlighet.

2.4.2 Vad säger fyndkontexten i Fole?

Ytterligare en fyndkontext av intresse är kopplad till spännet av typ E med ID-nummer GF C 6307 (bilaga 1.9). Detta är det enda exemplaret av ett spänne av typ E som har hittats på Gotland. Enligt J.P. Taavitsainen (1990, s. 109f) har spännen av typ E och även typ F en ursprunglig distribution kring Kokemäenjoki och Häme (Tavastland), till skillnad från de övriga spännena (typ A-D) som har sin ursprungliga produktion samt distribution i sydvästra Finland.

Det intressanta med den här fyndkontexten är att spännet hittades i en grav på Fole kyrkogård. Graven är belägen norr om kyrkan, vilket innebär att den har tolkats som en kvinnograv (Thunmark-Nylén 2006, s. 89). Utöver gravens placering finns inga uppgifter som talar om andra fynd i samma kontext eller huruvida skelettet har undersökts. Floderus (1930, s. 17) beskriver spännet och daterar graven till sent 1000-tal/början av 1100-talet.

Teoretiskt sätt kan således denna fyndkontext, likt fyndkontexten för spänne SHM 5731, vara ett möjligt exempel på en kvinnograv där spännet ansetts ha sådant värde för individen att det följt med i graven.

2.4.3 Vad säger fyndkontexten i Sjonhem?

Slutligen, för att ge en kontrasterande bild av vad som hittills antyder en kvinnlig dominans bland bärarna av ormspännen på Gotland, ska även en kort analys av spännet med ID-nummer SHM 5265 göras (bilaga 1.10). Detta spänne är typologiskt fört till typ F och har påträffats i Gervide i Sjonhems socken. Enligt Historiska museets digitala samlingar (2019) påträffades spännet helt intakt med en bevarad bronsnål tillsammans med ett antal andra fynd (se tabell 5):

Antal (stycken)	SHM 5265: Gotland, Gervide i Sjonhems socken
1	Runt kupigt bronsspänne
1	Beslag till en knivslida
7	Räfflade kantbeslag
20	Små rektangulära beslag med 2 nitar i varje med mera av brons
Ej dokumenterat	Bitar av en sköldbuckla
1	Nitnaglar
1	Spik
1	Beslag av järn
Ej dokumenterat	Bitar av en ovanligt grov kam och av ett firsidigt bryne?

Tabell 5: Beskrivning av samtliga fynd i kontexten med ID-nummer SHM 5265. Utifrån översiktskatalogen baserad på 1874 års dokumentering. SHM:s digitala databas 2019.

Utöver fynden beskrivs kortfattat kontexten där de hittades av O Claesson. Fynden gjordes på en åker i Gervide, Sjonhems socken där de hittades bland bränd jord och brända ben.

Det avvikande med denna kontext är dock att fynden har tolkats som tillhörande en man under 1000-talet (Thunmark-Nylén 2006, s. 89). Detta är intressant med tanke på spänneas kvinnliga konnotationer, både i Finland, och i de två andra gravarna på Gotland. Däremot är det svårt att säga hur många individer de brända benen faktiskt kom ifrån, spännet och de

resterande fynden tillhör därmed nödvändigtvis inte samma individ. I nuläget är det därför omöjligt att avgöra vilken tolkning som är rätt.

Ytterligare ett spänne av typ D med smal kantbård har dessutom hittats i Sjonhems socken, spänne SHM 20497 (bilaga 1.6). Däremot finns det inga beskrivningar av spännets fyndkontext utöver det faktum att det har påträffats i utkanten av en åker (Vängsmyr) inom området. Således är det omöjligt att säga huruvida de båda spännena har befunnits på exakt samma plats eller enbart i samma område. Däremot vore det inte långsökt att tänka sig att de båda spännena ursprungligen har kommit från samma kontext och att det ena spännet har förflyttats till följd av jordbrukets inverkan på kulturlagren.

3. Diskussion

3.1 Datering

Dateringarna av de finska runda spännena funna på Gotland skapar en bild av ett kontinuerligt utbyte mellan Finland och Gotland under vikingatiden, vars intensitet ökade över tid. Däremot går flertalet av spännenas dateringar in i varandra, vilket gör det svårt att utläsa hur de exakta förhållandena har sett ut. På grund av att majoriteten av spännena som framkommit på Gotland har varit lösfynd eller i vissa fall saknat fyndkontext helt, har inga närmare dateringar kunnat göras utifrån det gotländska materialet. De breda dateringsramarna för spännena gör det svårt att skapa en mer nyanserad bild av hur kontakterna förändrades över tid. Vad kan vi egentligen utläsa utifrån resultaten? Enbart ett spänne tillhör typ C. Detta spänne är det enda beviset på möjliga kontakter under sent 800-tal och tidigt 900-tal utifrån spännena. Två spännena av mellantyp C-D är daterade till perioden 925–975. Resterande elva spännena har en datering som befinner sig mellan 950 och 1050, där flertalet troligtvis tillhör 1000-talet. Utifrån dessa dateringar är det svårt att urskilja detaljer när det kommer till hur dateringarna återspeglas i kontakterna mellan områdena över tid. Men resultatet visar däremot otvetydigt att kontakterna var som starkast mellan 950–1050 e.Kr.

Jämför man detta resultat med andra liknande undersökningar kan vi dra ett antal generella slutsatser. Ser vi först på Roslunds artikel använder han sig av en liknande metod som denna undersökning baseras på. Genom grundliga studier av det materiella utbytet mellan svearna i Mälardalsområdet och sydvästra Finland, skapas en uppfattning om hur kontakterna mellan områdena skiftade i intensitet över tid. Enligt Roslund är kontakterna som starkast innan

1050, vilket kan ses i den baltisk-finska materiella kulturen i Mälardalen. Efter 1050 händer något, kontakterna mellan områdena stannar upp och återupptas inte igen förrän i slutet av 1100-talet. Detta uppehåll i kontakter uppmärksammas på grund av avsaknaden av en baltisk-finsk materiell kultur i området, då svearna valde att flytta sitt fokus längre öst mot Novgorod och kan tydligast ses då frånvaron av östersjöfinsk keramik i Mälardalsområdet ger en tydlig indikation på att kontakterna upphör. I kontrast till avsaknaden av den östersjöfinska keramiken i Mälardalen frodas densamma i Finland ända in på 1200-talet/början av 1300-talet. Keramikens långa kontinuitet i sitt ursprungsområde visar att det inte är på grund av ett avbrott i produktion som keramiken inte längre förekommer i kontexter i Mälardalen efter 1050, utan kontakterna mellan svear och finnar måste ha förändrats vilket förklarar avsaknaden av en gemensam materiell kultur. Intressant att notera är även avsaknaden av östersjöfinsk keramik på Gotland, vilket möjligen tyder på att kontakterna mellan Gotland och Finland är av en annan art än mellan svear och finnar, där östersjökeramiken är en av grundpelarna i utbytet mellan områdena (Roslund 2017, s. 184, 195–197; Roslund 2019).

I magisteruppsatsen *The distribution of Bronze artefacts of Viking Age Eastern Baltic types discovered on Gotland – Iron Age Networks and Identities* undersöker Daniel Gunnarsson (2013, s. 54) hur kontaktnätet mellan Gotland och östra Baltikum har sett ut från vendeltid till medeltid. Han utgår från fynd upphittade kring floden Daugava som visar på en ökad intensitet i kontakter mellan Gotland och områdena i öst under 1000-talet. Detta var till stor del på grund av att en etablerad handel mellan Gotland och Daugava uppstod redan under 900-talet. Flera gravar av skandinavisk och gotländsk typ har även hittats i området vilket bekräftar vikten av kontaktnätet.

Eftersom denna undersökning enbart fokuserar på en artefaktgrupp kan inga definitiva slutsatser dras om det fullständiga kontaktnätet mellan Gotland och Finland under vikingatiden. Däremot kan resultatet av undersökningen gällande datering jämföras med både Roslunds och Gunnarssons undersökningar. De finska runda spännena funna på Gotland slutar uppträda i fyndkontexterna i slutet av 1000-talet. Parallellt med att spännena upphör i de gotländska fyndkontexterna sker en liknande utveckling på fastlandet, svearna förflyttar sitt fokus från sydvästra Finland längre öst mot Novgorod efter 1050. Kanske sker en liknande utveckling på Gotland och kontakter med nya områden längre öst prioriteras? Denna teori förstärks ytterligare genom Gunnarssons analys som visar på en ökad handel mellan Gotland och Baltikum under samma tidsperiod, som i förlängningen ledde både svear och gotlänningar

längre österut. Det verkar finnas ett samband kring när svearna respektive gotlänningarna trappade ner kontakterna med Finland.

Ser vi däremot enbart till de vikingatida kontakterna mellan Gotland och Finland utifrån förekomsten av de runda ormspännena är det tydligt att spännena slutade uppkomma på Gotland samtidigt som produktionen i Finland avtog, troligtvis på grund av förändringar i smyckestraktioner samt nya gravseder. Under yngre järnåldern blev de finska runda ormspännena den vanligaste formen av spännbucklor i den finska kvinnodräkten, de ersatte likarmade och kräftformade spännen. Flertalet fynd av dessa runda spännen har gjorts i Finland, och som tidigare nämnts har Lehtosalo-Hilander (1982) daterat dessa fynd till mellan 800 och 1050. De äldsta utvecklingstyperna (A-D) är vanligast vid kusten kring Vakka-Suomi. De yngsta spännestyperna (E-F) verkar istället ha producerats i öst i områdena kring Tavastland. De runda ormspännena användes flitigt fram till mitten av 1000-talet, då de ersattes av mindre hästskoformade spännen. Under samma tidsperiod, ca 1050, skedde även förändringar i gravrit i Egentliga Finland, Vakka-Suomi, Kumodalen samt Tavastland, då gravgoods slutar uppkomma i skelettgravar. Detta tros relatera till kristendomens införande i områdena och markerar således slutet på den vikingatida traditionen (Kivikoski 1964, s. 201f, 252). Kristendomens införande i Finland är därmed en trolig anledning till att spännena slutade tillverkas och förklarar i förlängningen även varför de inte uppkommer i de gotländska fyndkontexterna efter 1050. Värt att notera är även att det verkar ha skett en ökning av spännen på Gotland under 1000-talet. Vidare undersökningar på fynd av andra typer med finsk proveniens på Gotland behöver göras för att se om kontakterna mellan Gotland och Finland verkligen upphörde efter 1050 eller om det bara är de runda spännena som inte längre användes i utbytet mellan områdena. Spännenas ökning under 1000-talet motsäger ju att kontakterna minskade likt kontakterna mellan svear och finnar.

3.2 Spridning

Utifrån spridningsanalysen är flertalet av spännena med tillhörande fyndort (5 av 10) koncentrerade kring områden runt Visby (se figur 7). Detta resultat är intressant då det visar på en tydlig koppling mellan denna artefaktgrupp och Visby hamn under vikingatiden. Under denna period har traditionellt Paviken, norr om Västergarn, ansetts vara Gotlands huvudsakliga centralhamn för när- och fjärrhandel (Lundström 1983, s. 101f). Att hälften av

de platsbestämda fynden är koncentrerade kring Visby visar på en kontrasterande bild av de gotländska centralhamnarna under vikingatiden, där möjligen även Visby hamn bör ingå.

Visby är en plats som främst förknippas med sin medeltida storhetstid. Men huruvida Visby har haft ett reglerat samhälle innan 1100-talet är omdebatterat. Westholm (1990, s. 16–21; 1983, s. 411) ger sin bild av det förhistoriska Visby med omnejd, där hon pekar på en lång bebyggelsekontinuitet i området. Enligt Westholm kan de tidigaste kulturlagren i hamnområdet spåras till 800-talet. Under 900-talet expanderar Visby, troligtvis på grund av den ökade handeln, och bebyggelsen får gradvis en mer permanent karaktär. Men trots denna ökning i aktivitet är de arkeologiska fynden från vikingatid och tidig medeltid få.

I enlighet med de få fynd som gjorts av icke-medeltida karaktär presenterar Roslund (2001, s. 242–248) en kontrasterande bild av etableringen av Visby. Roslund motsäger uppfattningen om att Visby etablerades under vikingatiden. Han pekar bland annat på frånvaron av inhemsk vikingatida hushållskeramik i Visbys kulturlager och framhåller att det talar emot en vikingatida datering av bosättningen. Keramiken tillsammans med andra artefaktgrupper från Visbys äldsta kulturlager påvisar istället en datering efter 1050. Även Roslund talar om handel i Visby som en möjlig anledning till bosättningens expansion. Men han är tydlig med att importfynd, likt de som påträffats i Visby, även förekommer vid hamnar av mindre omfattning. Hamnen i Visby behöver således inte ha varit en centralhamn för att ha varit del av ett internationellt utbytessystem.

Hur det än förhåller sig är det tydligt att handelstraditionerna som upprätthållits vid Paviken med tiden har tagits över av Visby, men varför? Svaret verkar ligga i den gotländska topografin. Ser vi på kustområdet utanför Västergarn och Paviken består den främst av flack sandstrand. När det under vikingatidens slut utvecklades allt större fartyg med ökad lastkapacitet kunde dessa inte längre dras upp på land. Den flacka sandstranden vid Paviken erbjöd då inte längre något skydd. Ser vi istället till Visby hamn var den djup, och kunde utan problem ta emot de större handelsfartygen (Lundström 1983, s. 104–106). De naturliga förutsättningarna som hamnen erbjöd tjänade på den ökade fjärrhandeln under vikingatiden, då större fartyg kom i användning. En möjlig förklaring till att det har hittats så många finska spännen i områdena kring Visby kan därför vara att centrum för fjärrhandel under sen vikingatid och tidig medeltid gradvis flyttades hit.

Utifrån enbart spridningsanalysen är det svårt att avgöra vilken karaktär kontakterna mellan Gotland och Finland hade. Ser vi till spännena som påträffats i gotländska gravar är det

möjligt att spännena har förts in av kvinnor som migrerat till Gotland. Men det kan likaväl vara så att spännena förekommit i någon annan form av ömsesidigt utbyte eller handel. En aspekt som bör nämnas när man talar om gotländsk handel och utbyte är konceptet *Den fria handeln* som omnämns i inledningen till Visby stadslag och är bevarad i en skrift från 1340. Den beskriver Gotlands gamla traditioner som gjorde det möjligt för köpmän utifrån att komma till ön och bedriva handel fritt (Lundström 1983, s. 116). Ser vi handel som en möjlighet för de runda spännenas införsel till ön bör den fria handeln tas med i beräkningen. Kanske är det folk från sydvästra Finland som har använt sig av den fria handeln i egenskap av köpmän och därigenom sålt spännena på plats? Mest troligt är dock att spännena använts i någon annan form av materiellt utbyte mellan Gotland och Finland, möjligen i egenskap av att upprätthålla allianser och förbindelser mellan områdena.

3.3 Fyndkontexter

Jämförs de olika fyndkontexternas karaktär ser vi att tio spännen är kategoriserade som lösfynd. De resterande fyra spännena är kopplade till gravkontexter. Fyndomständigheterna förmedlar vilken betydelse de finska spännena har haft i sin gotländska fyndkontext och hur detta återspeglas i användningen av dem.

Dan Carlsson (2004, s. 7f) skriver i *Viking Age jewellery on Gotland* om hur den gotländska klädedräkten såg ut under vikingatiden. De gotländska kvinnorna hade under vikingatiden underst en vid, ankellång underklänning. Ofta var underklänningen gjord av linnetyg. Ovanpå särken var en något kortare 'kjol' i ull som ofta benämns som hängselklänning/hängselkjol på grund av banden som höll upp kjolen över axlarna. Dessa band kopplades samman med kjolens framsida med hjälp utav spännen. På Gotland användes djurhuvudspännen för att fästa hängslena i kjolen. Spännena bars i matchande par. Utanpå hängselkjolen bar sedan kvinnorna en ytterklänning och en slags sjal, hopsydd under hakan. Flyttar vi fokus till den kvinnliga klädedräkten i Finland under samma period, finns flera skillnader i utformningen av dräkten. Däremot användes även i Finland ett par matchande spännen för att hålla upp kjolen över axlarna, de finska runda spännena.

Denna korta redogörelse av den gotländska klädedräkten visar på att både kvinnorna på Gotland och kvinnorna i Finland använde två spännen av samma sort för att hålla upp en kjol/klänning över axlarna. De finska spännena funna på Gotland en och en som lösfynd, ger därför en bild av att spännena inte använts som i sin ursprungliga kontext, en på varje axel,

utan att det ursprungliga syftet med spännena har förlorats i utbytet mellan områdena. Thunmark-Nylén (1983, s. 308) skriver om det materiella utbytet mellan ”Gotland och Ostbaltikum”. Här nämner hon bland annat att i Grobin användes dosspännen som parspännen, en på varje axel, men de gotländska kvinnorna använde dosspännen enbart som mittspänne till sjalen. På samma sätt som användningen av dosspännen skiftade beroende på kontext, är det möjligt att även de finska runda spännena gjort detsamma. Kanske är de ensamma lösfynden av finska runda spännen på Gotland ett tecken på att de använts som mittspänne i sjalen och inte som parspännen.

Däremot finns det åtminstone en kontext, SHM 5731 (bilaga 1.3 & 1.4), där denna undersökning har kommit fram till att två spännen möjligen härrör från samma grav (spänne SHM 5731 samt spänne 1909.103). Utgår man från tanken att lösfynden är ett tecken på ett materiellt utbyte där artefakterna ändrat betydelse i sin nya kontext, är kvinnograven med sitt potentiella spännespar istället ett exempel på en individ som har använt spännena enligt dess ursprungliga syfte. Därför kan man teoretiskt sett se detta som ett möjligt exempel på migration från Finland, där en finsk kvinna begravts med sina spännen, en på var axel. Något som motsäger denna tolkning är att det i graven även fanns ett djurhuvudformigt spänne (se tabell 4). Enligt Carlsson (2004, s. 7f) är djurhuvudspännen typiska för den *gotländska* klädedräkten vilket följaktligen ger en tvetydighet i gravmaterialet. Alternativt kan det således betyda att de finska runda spännenas ursprungliga användning, att bäras en på var axel som i den finska kvinnliga klädedräkten, i något fall överförts även till kvinnorna på Gotland och att det är en kvinna med gotländskt ursprung i graven. Men då har vi ännu inte tagit med i beräkningen att djurhuvudspännena bars i par av de gotländska kvinnorna för att fästa hängslena i kjolen. Att kvinnan i graven bara har ett djurhuvudspänne, men troligtvis två finska runda ormspännen, ger därför en bild av att det trots allt är en möjlighet att kvinnan i graven har finska konnotationer, vilket skulle kunna tyda på migration.

Slutligen ska nämnas vilket värde spännena har haft i den gotländska kontexten. Westholm (2008, s. 118f) beskriver att de runda spännena av finsk typ visar på nära kontakter mellan områdena. Däremot tror inte hon att gotländska kvinnor har burit spännena och tolkar det stora antalet lösfynd som gjorts som råmaterial för nedsmältning. Westholm menar att endast inhemska smycken bars av de gotländska kvinnorna vars klädedräkt, liksom de finska kvinnornas klädedräkt, kännetecknas som konservativ. Lehtosalo-Hilander (1983, s. 303) för fram en bild av spännena som ett kvinnligt finskt statusföremål som enbart tillhörde kvinnor med stor betydelse i samhället. Utbyte med den här typen av statusföremål har i alla tider varit viktigt

för att skapa och upprätthålla allianser mellan områden (Renfrew & Bahn 2008, s. 364). Att spännena hämtats till Gotland enbart för smältning känns därför inte troligt, både på grund av statusen föremålet bar med sig, men också på grund av att flera spännen har hittats i belagda gravkontexter. Att lägga ner ett föremål i graven visar att det bär på någon form av status eller betydelse för den enskilda individen och de efterlevande. Därför motsäger den här undersökningen sig Westholms tolkning om att spännena på Gotland enbart hade syftet att smältas ner.

3.4 Kritisk värdering

Det är viktigt att vara medveten om att denna undersökning enbart baseras på *en* artefaktgrupp. Valet av artefaktgruppen, de finska runda spännena, var ett avsiktligt val baserat på tillgänglighet, daterbarhet och kontinuitet. Det är enbart de runda ormspännena som inom ramen för denna undersökning kunde bidra till att skapa en bild av hur kontakterna mellan Gotland och Finland såg ut under vikingatiden.

Den största koncentrationen av finska runda spännen utanför sydvästra Finland finns på Gotland. Tack vare att spännena är flera till antalet, samt att det finns en redan etablerad typologi för dem med tillhörande relativ datering, gör det att vi kan följa förekomsten över tid. Därmed kan spännena säga oss något om kontakterna mellan områdena och hur de har skiftat. Med det sagt krävs en analys av övrigt vikingatida fyndmaterial funnet på Gotland med finsk proveniens, för att det med allra största säkerhet ska kunna fastslås att kontakterna mellan Gotland och Finland under vikingatiden var så starka som resultatet av den här undersökningen visar.

4. Slutsatser

Syftet med den här undersökningen har varit att analysera de vikingatida kontakterna mellan Gotland och Finland med de finska runda ormspännena som utgångspunkt. Tre frågeställningar behandlades under undersökningens gång:

1. Utifrån de gotländska spännenas relativa datering, kan vi utläsa något om hur de vikingatida kontakterna mellan Gotland och Finland har sett ut över tid?

2. Vad kan vi utläsa utifrån de finska ormspännenas spridningsmönster på Gotland?

3. Vilken information om bärarna ger de separata fyndkontexterna?

Slutsatserna som kan dras efter genomförd undersökning bär på intressant information om kontakterna mellan områdena.

Dateringsanalysen som grundades på Appelgrens typologiska uppställningar av spännets sex olika utvecklingsfaser samt Lehtosalo-Hilanders reviderade dateringar, skapade en bild av ett starkt vikingatida kontaktnät mellan Gotland och Finland. En tydlig majoritet av spännena tillhörde perioden 950–1050 och vi kan även se mönster som visar en ökning över tid vad gäller spännenas utbredning på Gotland. I likhet med tidigare undersökningar gjorda kring kontakterna mellan svear och finnar verkar även de gotländska kontakterna med Finland upphöra kring år 1050, då spännena upphör i de gotländska fyndkontexterna under slutet av 1000-talet/början av 1100-talet. Men det kan även bero på en minskning av spännenas produktion i Finland runt samma tid. Vidare analyser av andra artefakter med finsk anknytning behöver därför göras för att fastställa om kontakterna mellan Gotland och Finland avtog i slutet av 1000-talet.

Spridningsanalysen har visat att den största koncentrationen av spännen verkar ha funnits i områdena runt Visby. Detta är intressant då Visbys betydelse under vikingatiden är svår att fastställa. Under den här perioden var det istället hamnen i Paviken som ansågs som centralhamn för när- och fjärrhandel. Men tack vare Visby hamns naturliga förutsättningar att ta emot större fartyg med mer lastkapacitet under sen vikingatid verkar det som att Visby tog över rollen som central handelshamn mer och mer. Att det var just Visby som växte till ett medeltida centrum skulle således inte vara så konstigt, om delar av fjärrhandeln redan under vikingatiden utgick därifrån. Slutsatsen när det kommer till spännena är således att spridningen runt Visby är en naturlig konsekvens av att hamnen fick allt större betydelse under vikingatiden och framåt.

Slutligen har analysen över fyndkontexterna visat att lösfynden troligen är ett tecken på ett materiellt utbyte där spännena har ändrat betydelse och användningsområde när de kommit över till sin nya kontext. Från att ha varit ett parspänne blev det möjligt till ett enkelspänne för kvinnor att använda som mittspänne på sjalen. Lösfynden kan även ha haft enbart en symbolisk innebörd som redskap för att genom ömsesidigt utbyte av statusföremål upprätthålla allianser mellan Gotland och Finland under vikingatiden. Ormspännena som har hittats i gotländska gravar visar i sin tur att spännena, som i Finland var ett statusföremål,

även på Gotland ansågs som så viktiga av vissa individer att de följde med i graven. Detta motsäger att spännena enbart importerades till Gotland för råmaterialet som några källor antyder.

Efter genomförd undersökning kan slutligen konstateras att kontakter mellan Gotland och Finland har förekommit under hela vikingatiden, men utgår vi enbart från de finska runda spännena verkar kontakterna ha blivit starkare under vikingatidens senare hälft. Fler undersökningar på andra artefaktgrupper som också påvisar kontakter mellan områdena måste dock göras, både före och efter vikingatiden, för att vi ska få en komplett bild av det historiska kontaktnätet mellan Gotland och Finland.

5. Sammanfattning

Få undersökningar har gjorts som berör de vikingatida kontakterna mellan Gotland och Finland. Större vikt har istället lagts på kontakterna mellan Mälardalsområdet och det finska fastlandet, och vikten av det materiella utbytet områdena emellan. Syftet med den här undersökningen är således att lyfta fram och undersöka kontakterna mellan Gotland och Finland under vikingatiden för att få en bredare förståelse över hur interaktionerna mellan områdena har sett ut, samt hur dessa kontakter avspeglas i utbytet av materiell kultur.

De finska runda ormspännena, en artefaktgrupp använd av finska kvinnor under hela vikingatiden, har påträffats på flera platser i Sverige. Dock är det på Gotland som koncentrationen av spännen utanför Finland är som högst. Tack vare att det redan finns en etablerad typologi över spännenas sex utvecklingsfaser, samt att en dateringsram upprättats över dem, kan dessa spännen användas som ett redskap för att förstå hur intensiteten av kontakterna mellan områdena skiftade över tid.

Genom att först bestämma det exakta antalet av spännen på Gotland och sen fastställa deras typologiska indelning med subkategorier och mellantyper, har en dateringssekvens gjorts som visar att spännena verkar ha uppträtt för första gången i de gotländska fyndkontexterna någon gång mellan sent 800-tal och tidigt 900-tal. Därefter verkar det ha varit en ökning av spännena som slutade gradvis efter 1050. Detta sammanfaller dock relativt väl med när spännena slutade tillverkas i Finland. Men det sammanfaller även med när svearna och finnarna runt 1050 slutade ha lika intensiva kontakter som tidigare på grund av svearnas ambitioner längre

österut. Även Gotland verkar ha förflyttat sitt fokus mot de baltiska länderna någon gång under 1000-talet.

Efter dateringen av spännena var nästa steg att skapa en bild av hur distributionen av de finska runda spännena på Gotland har sett ut. 10 av 14 spännena hade en dokumenterad fyndort, hälften av dessa spännena hittades i områden inte långt från Visby. Resultatet av analysen när det kommer till spännenas spridning blev således att en stor del av utbytet mellan Gotland och Finland möjligen skedde via Visby hamn, som under sen vikingatid gradvis övertog rollen från Paviken som centrum för när- och fjärrhandel. Detta på grund av hamnens topografiska förutsättningar för att ta emot de nya större fartygen med mer lastkapacitet.

Slutligen analyserades tre separata fyndkontexter, där spännena verkade ha tillhört två kvinnogravar samt en möjlig mansgrav. Ser vi till den kvinnograv som troligtvis innehöll två spännena kan det möjligen handla om materiell överföring via migration, om kvinnan som begravdes hade finskt ursprung. I övriga fall verkar spännenas ursprungliga användningsområde som parspännena i den finska klädedräkten inte ha överförts till de gotländska fyndkontexterna, då flera av fynden påträffats som ensamma lösfynd.

Efter genomförd undersökning kan det konstateras att utifrån de finska runda ormspännena verkar kontakterna mellan Gotland och Finland ha varit starka under vikingatiden, särskilt efter 950. I Finland sågs ormspännena som värdefulla statusföremål och det är möjligt att utbytet med spännena var ett sätt att upprätthålla allianser mellan områdena. Dock behövs vidare undersökningar på fler artefaktgrupper med finsk anknytning på Gotland göras, för att en komplett bild av kontaktnätverket ska växa fram.

6. Litteratur- och källförteckning

Appelgren, Hjalmar. 1897. De runda djurspännena i Finland. I. Ormspännen. *Finskt Museum*. Helsingfors: Finska Fornminnesföreningens Månadsblad 1–2. 1–13.

Carlsson, Dan. 2004. Vikingahamnar på Gotland. I Gun Westholm (red.). *Gotland vikingaön*. Visby: Länsmuseet på Gotland. 17–26.

Carlsson, Dan. 2004. *Viking Age jewellery on Gotland*. ArkeoDok 2004.

Carlsson, Dan. 2006. *Arkeologisk utredning Snäckgärdet, Visby med förslag till antikvarisk hantering: Februari 2006*. ArkeoDok Rapport 2006-1. <https://gotland.se/31901>

Carlsson, Dan. 2006. *Rapport över arkeologisk dokumentation av fyndplatser vid Sicklings gård, Klinte socken, Gotland*. ArkeoDok Rapport 2006:15.
<http://www.arkeodok.se/rapporterarkeodok/arkeodok2006.15.pdf>

Christophersen, Axel. 1989. Kjøpe, selge, bytte, gi -Vareutveksling og byoppkomst i Norge ca 800-1100: En modell. I Anders Andréén (red.). *Medeltidens födelse: Symposier på Krapperups Borg 1*. Gyllenstiernska Krapperupsstiftelsen. 109–145.

Floderus, Erik. 1930. Finländska runda >>ormspännen>>, funna i Sverige. *Finskt Museum*. Helsingfors: Finska Fornminnesföreningen XXXVII. 13–19.

Gräslund, Bo. 1996. *Arkeologisk datering*. Lund: Studentlitteratur.

Gunnarsson, Daniel. 2013. *The distribution of Bronze artefacts of Viking Age Eastern Baltic types discovered on Gotland: Iron Age Networks and Identities*. Magisteruppsats, Gotlands högskola.

Gustin, Ingrid. 2017. Contacts, Identity, and Hybridity: Objects from South-western Finland in the Birka Graves. I Johan Callmer, Ingrid Gustin och Mats Roslund (red.). *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication*. Leiden: Brill. 205-258.

Kivikoski, Ella. 1964. *Finlands förhistoria*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1982. *Luistari II: The Artefacts*. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 82:2. Helsingfors.

- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1983. Gutarnas förbindelser med Finland. I Ingmar Jansson (red.). *Gutar och vikingar*. Stockholm: Statens Historiska Museum. 288–322.
- Lundström, Per. 1983. Gotlandshamnar. I Ingmar Jansson (red.). *Gutar och vikingar*. Stockholm: Statens Historiska Museum. 99–116.
- MacGregor, Arthur m.fl. 1997. *A Summary Catalogue of the Continental Archaeological Collections: (Roman Iron Age, Migration Period, Early Medieval)*. BAR International Series 674. Oxford: Ashmolean Museum.
- Renfrew, Colin och Bahn, Paul. 2008. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. 5. uppl. London: Thames & Hudson Ltd.
- Roslund, Mats. 2001. Gutar, främlingar och den förblindande vikingatiden: om staden Visbys tidigaste datering. I Anders Andréén, Lars Ersgård och Jes Wienberg (red.). *Från stad till land: En medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson*. Stockholm: Almqvist och Wiksell International. 241–251.
- Roslund, Mats. 2017. Bringing ‘the Periphery’ into Focus: Social Interaction between Baltic Finns and the Svear in the Viking Age and Crusade Period (c.800 to 1200). I Johan Callmer, Ingrid Gustin och Mats Roslund (red.). *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond: Communicators and Communication*. Leiden: Brill. 168-204.
- Skre, Dagfinn och Stylegar, Frans-Arne. 2004. *Kaupang: The Viking Town*. Oslo: Oslo universitet.
- Taavitsainen, J.-P. 1990. *Ancient Hillforts of Finland: Problems of Analysis, Chronology and Interpretation with Special Reference to the Hillfort of Kuhmoinen*. Helsingfors: Finska fornminnesföreningens tidskrift 94.
- Thunmark-Nylén, Lena. 1983. Gotland och Ostbaltikum. I Ingmar Jansson (red.). *Gutar och vikingar*. Stockholm: Statens Historiska Museum. 306–322.
- Thunmark-Nylén, Lena. 1998. *Die Wikingerzeit Gotlands II: Typentafeln*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Thunmark-Nylén, Lena. 2006. *Die Wikingerzeit Gotlands III:1: Text*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Westholm, Gun. 1983. Boplatsen i Vi, nedanför klinten. I Ingmar Jansson (red.). *Gutar och vikingar*. Stockholm: Statens Historiska Museum. 397–414.

Westholm, Gun. 1990. Visby – bönders hamn och handelsplats. En efterskrift. *META 1990:3*. 16 – 34.

Westholm, Gun. 2008. Gotland och omvärlden. I Ann-Marie Pettersson (red.). *Spillingsskatten: Gotland i vikingatidens världshandel*. Visby: Länsmuseet på Gotland. 109–153.

Elektroniska resurser

Gotlands museums samlingar (GF) Collective Access 2019.

<http://samlingarna.gotlandsmuseum.se/>

Historiska museets digitala samlingar (SHM) 2019. <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>

Region Gotland. *Välkommen till Närtrafiken*. <https://www.gotland.se/1469>. (Hämtad 2019-12-11.)

Snöbohm, Alfred Theodor. 1871. *Gotlands land och folk*. Projekt Runeberg.

<http://runeberg.org/gotlands/0369.html>

Riksantikvarieämbetets databas Fornsök (RAÄ). <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Personlig korrespondens

Roslund, Mats; professor i Historisk arkeologi vid Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet. Personlig korrespondens 2019.

7. Bildhänvisning

Figur 1–6

Appelgren, Hjalmar. 1897. De runda djurspännena i Finland. I. Ormspännen. *Finskt Museum*. Helsingfors: Finska Fornminnesföreningens Månadsblad 1–2. 1–13.

Figur 7

Carlsson, Dan. 2012. *Harbours and trade during the Viking Age*. Gotland Archaeological Field School. <http://www.gotland-fieldschool.com/frojel-discovery-programme/harbours-and-trade-during.html> (Hämtad 2020-01-06.)

Lantmäteriet 2019.

Bilaga 1.5, 1.9, 1.12-14

Gotlands museums samlingar (GF) Collective Access 2019.

<http://samlingarna.gotlandsmuseum.se/>

Bilaga 1.1-4, 1.6, 1.11

Historiska museets digitala samlingar (SHM) 2019. <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>

Bilaga 1.7, 1.10

Floderus, Erik. 1930. Finländska runda >>ormspännen>>, funna i Sverige. *Finskt Museum*. Helsingfors: Finska Fornminnesföreningen XXXVII. 13–19.

Bilaga 1.8

Meddelanden från föreningen Gotlands fornvänner. 1938. *Gotländskt arkiv X*. Visby: Gotlands fornvänner.

Samtliga bilder är använda med tillstånd.

8. Bilaga

Bilaga 1: Illustrationer samt ID-nummer för de finska runda ormspännena

Bilaga 1.1 ID-nummer: SHM 7571:394. Finskt runt ormspänne, typ C. Saknar fyndort. Bild: SHM digital databas. Foto: Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna. Använd med tillstånd enligt CC BY.

Bilaga 1.2 ID-nummer: SHM 11137. Finskt runt ormspänne, mellantyp C-D. Fyndort: Duss, Bro socken. Bild: SHM digital databas. Använd med tillstånd enligt CC BY.

Bilaga 1.3 & 1.4 ID-nummer: SHM 5731. Finskt runt ormspänne, mellantyp C-D. Fyndort Busk(e)vik, Västerhejde socken. Bild: SHM digital databas. Foto: Stiftelsen Föremålsvård i Kiruna. Använd med tillstånd enligt CC BY.

Bilaga 1.5 ID-nummer: GFDEP471_. Finskt runt ormspänne, typ D smal kantbård. Fyndort saknas. Bild: Gotlands museums databas Collective Access. Använd med tillstånd.

Bilaga 1.6 ID-nummer: SHM 20497. Finskt runt ormspänne, typ D smal kantbård. Fyndort: Vängsmyr, Sjonhems socken. Bild: SHM digital databas. Använd med tillstånd enligt CC BY.

Bilaga 1.7 ID-nummer: SHM 10365. Finskt runt ormspänne, typ D vid kantbård. Fyndort: Kräklingbo socken. Bild: Floderus 1930 fig. 4.1, s. 17. Använd med tillstånd.

Bilaga 1.8 ID-nummer: GF C 8806. Finskt runt ormspänne, typ D vid kantbård, elliptisk form. Fyndort: Visby, kvarteret Nunnan. Bild: Gotländskt arkiv X 1938 fig.11, s.110. Använd med tillstånd.

Bilaga 1.9 ID-nummer: GF C 6307. Finskt runt ormspänne, typ E. Fyndort: Fole kyrkogård vid gravöppning. Bild: Gotlands museums databas Collective Access. Använd med tillstånd.

Bilaga 1.10 ID-nummer: SHM 5265. Finskt runt ormspänne, typ F. Fyndort: Gervide, Sjonhems socken. Bild: Floderus 1930 fig. 6.1, s. 18. Använd med tillstånd.

Bilaga 1.11 ID-nummer: SHM 15297. Finskt runt ormspänne, typ F. Fyndort: Siffride, Fide socken, åkerfynd. Bild: SHM digital databas. Foto: Elisabet Pettersson. Använd med tillstånd enligt CC BY.

Bilaga 1.12 & 1.13 ID-nummer: GF A 1617. Finskt runt spänne, typ F. Fyndort: Bopparve, Hemse socken. Bild: Gotlands museums databas Collective Access. Använd med tillstånd.

Bilaga 1.14 ID-nummer: GF C 10632_77. Finskt runt spänne, typ F. Saknar fyndort. Bild: Gotlands museums databas Collective Access. Använd med tillstånd.